

keresztyén igazság

az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Új folyam 113. szám

2017. 1. szám

tartalom

igehirdetés

Gémes István: Isten családjának ünnepe / 1

tanulmányok

Weltler Gábor: Az irgalmas samaritánus példázatának magyarázata / 4

Pátkai Róbert: Reformáció és magyarság / 17

Tubán József: Kihívások és válaszok II. / 21

könyvismertetés

Id. Zászkaliczky Pál: Jövevényekből és vándorokból
született az Isten háza népe / 29

szerkesztőségünk postájából / 34

tartalmi összesítők / 44

keresztyén igazság Az Ordass Lajos Alapítvány negyedévi folyóirata

Független evangélikus teológiai és kritikai lap

Új folyam 113. szám – 2017. 1. szám

Szerkesztette a Szerkesztőbizottság megbízásából: Isó Dorottya

A szerkesztőbizottság tagjai: Isó Dorottya, Ittész János, Jankovits Béla,
Kovács László, Tubán József

Olvasószerkesztő: Ittész Dániel és Venásch Eszter

Tördelőszerkesztő: Bucsy Balázs

Felelős kiadó: ifj. Zászkaliczky Pál

Kiadóhivatal: 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Nyomdai kivitelezés: OOK-Press Kft., Veszprém **Felelős vezető:** Szatmáry Attila
HU ISSN 0865-2163 – Törzsszám: 1996/320 – Eng.szám: III/E1/20/1989

Isten családjának ünnepe

²„[...] elmegyek, hogy helyet készítek nektek ³[...] hogy ahol én vagyok, ott legyetek ti is.”
(In 14,2–3)

Goethe mondatja egyik szereplőjével, hogy „[j]ól hallom bár a Hirt, hitem hozzá hiányzik.”¹ Hatvannégy év óta minden feltámadási ünnepen elmondom én is ezt az örömhírt – kérdezni sem merem, vajon hányan hitték el. No, és nem kis zavarba jövök akkor is, ha ugyanezt kérdezem magamtól. Hallottuk, halljuk az örömuzenetet – csak éppen fenntartásokkal. A szilárd hit hiányzik hozzá. A közvéleménykutató intézetek örülnek, ha már azt közölhetik, hogy az általuk megkérdezettek ennyi és ennyi százaléka legalább Istenben hisz. És ha bávatagon netán még a feltámadás felől is érdeklődni mernének, biztosan elenyészően alacsony százalékarányokra jutnának. Érdemes-e hát időt és erőt vesztegetni ilyen bizonyíthatatlan és különben is időszerűtlen kérdés feszegetésére? S ha igen, mi lehetne ennek a hozadéka?

Történelmi-racionális oka lehetne a vele való foglalkozásnak, hogy a keresztyénség legalább két évezred óta kitartóan és nagy örömmel elkülönített egy napot, csakhogy megülhesse a feltámadás ünnepét. Ezzel elkülönült a zsidóságtól, mert míg az a hét hetedik napját ünnepelte, addig a Krisztus-követők az Úr napjának a hét első napját tették. Igazi ünnepnapnak szánták, hiszen nem kevesebbet ünnepeltek rajta, mint a megváltó Jézus feltámasztását. Majd amikor kialakult az előtte való nagyhét, amelyben Uruk szenvedésére és halálára emlékeztek, ennek csúcspontját jelentette a feltámadás megünneplése.

Foggal-körömmel küzdöttek a feltámadást támadók ellen.

Hogy az év melyik napjára rögzítsék ezt az ünnepet, arról igen hosszan folytak – máig sem eldöntött – tárgyalások; már ez is azt mutatja, hogy milyen központi helyet foglalt el a keresztyének életében a feltámadás. Igen sokáig még szó sem volt Jézus születéséről és annak megünnepléséről, de a feltámadásáról annál inkább. Az ünnep köré igen hamar sok-sok, gyakran mellékes, sőt pogány szokás is kialakult, ami újra annak bizonyossága, hogy aki a keresztyénséggel foglalkozott – akár szimpatizálva, akár ellenségesen –, tudta, hogy annak közvetlen gyökere Jézus Krisztus feltámadásában van. Eleink tehát elsősorban nem azzal foglalkoztak, hogy van-e Isten, vagy hogy hogyan is teremtette a világot. De foggal-körömmel küzdöttek a feltámadást támadók ellen.

Pál esete, amelyet Az apostolok cselekedetei című könyv őrzött meg számunkra, ennek élénk bizonyossága. A Róma felé rabként cipelt misszionárius engedélyt kap, hogy védekezze a római-zsidó hatalmasságok előtt. Minden szavát meghallgatják, elviselik. De amikor az Megváltójának a halottak közül való feltámadásáról kezd beszélni, egyszerre ideges lesz a magas római tisztviselő. Feltételezi, hogy csak eszét vesztett lehet az, aki feltámadásról mer beszélni. „»Bolond

1 Jékely Z. ford. Johann Wolfgang von Goethe: Faust, Die Tragödie erster Teil, Nacht, Faust mit sich allein.

vagy te, Pál! A sok tudomány örülségbe visz.«” (ApCsel 26,24) A hatalom embere tökéletesen megijedt attól, hogy ez a rab még keresztyénné, tehát feltámadáshívővé tehetné őt.

Ez a zavart-komikus közbeszólás lehetne nyitánya annak a számtalan erőfeszítésnek, amelyet felvonultatnak a keresztyénség feltámadáshite ellen. Legfőbb érv, hogy ilyen soha nem történt, hogy ilyet senki sem látott, és ez különben is ellenkezik a józan ésszel, legfeljebb mesébe illő hát. De ennek teljesen ellentmond Jézus apostolainak vallomása. Apostolnak, Jézus mennybemenetele után, csak feltámasztásának szemtanúja számíthatott! Tanúskodáson nem azt kell

Az igazi keresztyén halálánál sincs édesebb

értenünk, mintha az illető magát a feltámasztás folyamatát látta volna. Jézus Krisztus feltámasztása ugyanis Isten kizárólagos teremtési „műhelytitka”, amelybe embert nem engedett

beletekinteni. Amikor Isten nagy dolgokat visz véghez, nem kér emberi szemtanúkat. Amikor Évát teremtette, Ádámot előbb elaltatta, és ugyanúgy tett az örökkel is, akiket Jézus sírjának szigorú őrzésével bíztak meg feletteseik.

Jó, hogy Lukács feljegyzett néhány tanúvallomást, amit ma prédikációnak is nevezhetnénk. Ezekben nem csak arról van szó, hogy az Ószövetséggel egybehangzóan Isten nem hagyta Jézust a halottak világában, s hogy lehetetlen volt, hogy a halál fogva tartsa őt, hanem arról is, hogy ennek ők, az apostolok a tanúi (vö. ApCsel 2,32; 3,15). A feltámadás tehát valós esemény kellett hogy legyen, amiről emberek tanúskodni tudtak. Ennek továbbmondására, tehát a tanúskodásra elkötelezettnek érezték magukat. S nem csak ők, hanem mindenki, aki beáll az apostol tanúk máig megszakítatlan láncába. Ezért lehet izgalmas kérdés az, hogy a mai egyház tudatában van-e még tanúságra való elkötelezettségének? Mire építené különben saját öngizolását, ha nem a feltámadáshitre? De ha ezt nem teszi, van-e még más garanciája fennmaradásának? Nem kell szó szerint venni a nagy sváb teológus, Bengel magyarázatát, de érdemes elgondolkozni rajta: „Az Isten országa plántálódik tovább, ha tanításokkal és (mártír)véretekkal tesztek bizonyosságot, – ha csak nem akartok földi királyok lenni...”²

Az Újszövetségben többször olvasunk arról, hogy feltámasztása után negyven napig Jézus többször is megjelent tanítványai előtt. Ezekről lehetünk különböző véleménnyel, elfogadhatjuk őket hitelesnek, vagy nem. De van egy tanúnk, akiről nem más mondja el, hogy látta a Feltámadottat, hanem maga tudósít hitelesen erről, s ez Pál apostol. Tanúskodása azért is fontos számunkra, mert a Feltámadottal való találkozásából a hívei feltámasztására is érvényes tanítást

A mai egyház tudatában van-e még tanúságra való elkötelezettségének?

közöl. Hívei reménykedhetnek a feltámadásban, hiszen Uruk annak elsője – vagy ahogy ő mondja, „első zsenge [...] Krisztus, azután [...] akik a Krisztuséi.” (1Kor 15,23). Első korinthusi levelének egyik igen terjedelmes fejezetét használja fel ennek taglalására. Ezekre most nincs módunkban részletesen kitérni, de két mondata elgondolkodtathat bennünket: „[...] test és vér nem örökölheti Isten országát, a romlandóság

2 Gnomon - Novi Testamenti

nem öröklí a romolhatatlanságot. Íme, titkot mondok nektek: nem fogunk ugyan mindnyájan elhunyni, de mindnyájan át fogunk változni.” (1Kor 15,50–51; kiemelés – G. I.) Ebből kitűnik, hogy ha nem fél is, de tart Pál a haláltól, ahogy mi mindnyájan: akár bevalljuk, akár tagadjuk. Ez abból is kitűnik, hogy le se írja egyenesen, hogy meghalunk, hanem megszépítve elalvásról (1Kor 15,50) szól. Ebben még a reformátorban is követőre talál. Luther szerint „az édes alvásnál nincs enyhítőbb és kedvesebb. Ezért az igazi keresztyén halálánál sincs édesebb. Elalszik, hogy vidáman, újjongva keljen fel.”³

Nekünk viszont tudatában kell lennünk annak, hogy a feltámadás nem valamiféle visszaterés az életbe olyan módon, mint amikor alvás után visszatérünk az ébrenlétbe. Ami ugyanis egyszer elromlik, az nem támasztható fel. Ez Pál okfejtésének egyik radikális oldala, amit nem hallunk szívesen. Itt vetődhet fel a halál utáni viszontlátás kérdése is, ahogy abban igen sokan reménykednek. Mert amikor Pál testről és vérről beszél, ezen a földi halandót érti, akinek földi léte tehát befejeződött. Valószínűleg ezért nem engedi meg a Feltámadott, hogy Mária megérintse őt, mert ez már az ő lelki teste – ahogy azt Pál nevezi (vö. 1Kor 15,44). De semmiképpen nem az a názáreti Jézus többé, aki fáradhatatlanul rózta Palesztina útjait. Ha Isten feltámaszt bennünket, akkor már nem az a test-vér lény vagyunk, hanem Isten újabb teremtő aktussal más „ruhába“ öltöztet bennünket, és teremtő Lelkétől áthatottak leszünk. Vagy Pál egy másik képével szólva: „[...] ha földi sátorunk összeomlik, van Istentől készített hajlékunk” (2Kor 5,1). Nem a filozófusok és költők megannyiszor megénekelte „nagy semmijébe” hullunk halálunkban, hanem az Isten által elkészített újba. Nemrég elhunyt

Mert a feltámadás így is titok marad, Isten „műhelytitka”

barátom röviddel halála előtt ezt így látta: Isten átszerez egyik kezéből a másikba! Így nem érheti károsodás Isten nagy családját, amelynek már most tagjai lehetünk és vagyunk. De már ebből a képözönből is kiviláglik, hogy itt mindenkor csak metaforákkal, képekkel járhatjuk körül azt, amit Pál titoknak, misztériumnak nevezett: lelki test, sátor, hajlék, áttétel egyik kézből a másikba... Mert a feltámadás így is titok marad, Isten „műhelytitka”. Akik tanácstalanul topognak e titok előtt, azoknak hadd álljon itt Luther intése: „Egész világunk telve van a feltámadásra utalásokkal: kemény fából szép virág nő, levelekkel, ágakkal és gyümölcsökkel. A teremtmények is a feltámadás jelei és képei, hiszen nyáron úgy nőnek és zöldülnek, ahogy azt télen el se tudnánk képzelni.”⁴ Akik a természetben leginkább csak törvényszerűségeket hajlandók tudomásul venni, azokat a termodinamika első tételére emlekeztetjük: az energia soha nemvész el, csak átalakul. Mi sem. Csak átváltozunk.

Akik pedig hitben járnak, azok bizonyos reménységét kívánja igazolni az apostoli sejtés: „»Amit szem nem látott, fül nem hallott, és ember szíve meg sem sejtett«, azt készítette el az Isten az őt szeretőknek.” (1Kor 2,9) Ámen.

3 WA 42, 97

4 Forrás ismeretlen

Az irgalmas samaritánus példázatának magyarázata (Jézus és a törvénytudó beszélgetése az örök életről)

A textus – Lk 10,25–37

²⁵Ekkor előállt egy törvénytudó, hogy megkíséرتse őt, és ezt kérdezte: „Mester, mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet?” ²⁶Ő pedig ezt mondta neki: „Mi van megírva a törvényben? Hogyan olvasod?” ²⁷Ő pedig így válaszolt: „Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből, teljes erődből és teljes elmédből, és felebarátodat, mint magadat.” ²⁸Jézus ezt mondta neki: „Helyesen feleltél: tedd ezt, és élni fogsz.” ²⁹Ő viszont igazolni akarta magát, és megkérdezte Jézustól: „De ki a felebarátom?” ³⁰Válaszul Jézus ezt mondta neki: „Egy ember ment le Jeruzsálemből Jerikóba, és rablók kezébe esett, akik kifosztották, meg is verték, azután félholtan otthagya elmentek. ³¹Történetesen egy pap ment azon az úton, de amikor meglátta, elkerülte. ³²Hasonlóképpen egy lévita is odaért arra a helyre, és amikor meglátta, ő is elkerülte. ³³Egy úton lévő samaritánus pedig, amikor odaért hozzá és meglátta, megszánta; ³⁴odament, olajat és bort öntött sebeire, és bekötötte azokat. Aztán feltette őt a saját állatára, elvitte egy fogadóba, és ápolta. ³⁵Másnap elővett két dénárt, odaadta a fogadósnak, és azt mondta neki: Viselj rá gondot, és ha valamit még ráköltesz, amikor visszatérek, megadom neked. ³⁶Mit gondolsz, e három közül ki volt a felebarátja a rablók kezébe esett embernek?” ³⁷Ő így felelt: „Az, aki irgalmas volt hozzá.” Jézus erre ezt mondta neki: „Menj el, te is hasonlóképpen cselekedj.”

Bevezetés

Az irgalmas samaritánusról szóló jézusi példázat az evangéliumok közös biznyságtételének az egyik legismertebb és legtöbbet idézett szakasza: prédikációs textusként, különféle egyházi konferenciák, lelki alkalmak vezérigéjeként, hittanórák elsajátítandó tananyagaként egyaránt újra és újra előkerül. Mindez azonban korántsem jelenti, hogy egyúttal a leginkább megértett perikópa is. Véleményünk szerint éppen ebből a „népszerűségéből” adódik, hogy gyakorta és könnyen félremagyarázzák. A legtöbb helytelen megközelítés origójában az a félreértés áll, hogy a szerzők a példázatot kiszakítják eredeti környezetéből, és a saját teológiai és történeti kontextusukba helyezik, ezáltal a parabola „önálló életre kel”. És bár az emiatt tévesen levont konklúziók nagyon sokszínűek és szerteágazók lehetnek, valójában mégis erről az egy tőről fakadnak. Pedig nem nekünk kell (sőt nem is szabad) újabb és újabb kontextust kitalálni, attól függően, hogy az evangélium igéjével mit akarunk bizonyítani vagy épp megcáfolni, mi mellett akarunk lándzsát törni, vagy épp mitől akarunk elhatárolódni, hiszen *a történet egyetlen lehetséges értelmezési keretét Jézus már megadta*, Lukács evangélista pedig ránk hagyományozta. Ha ebből kiszakítva szemléljük a példázatot, akkor könnyen rossz következtetésekre juthatunk, amelyekre még a *Lelekipásztor* (evangélikus lelkészi szakfolyóirat) 1924 óta íródo történetében is számos példát találunk az igehirdetési előkészítőkbén.

Ezeknek ismertetése és értékelése már kimerítené igetanyulmányunk kereteit, de a lutheri reformáció 500. jubileumának évében az egyik legizgalmasabb gondolat kísérletet mégis az olvasók elé tárjuk.¹ A szerző abból indul ki, hogy Jeruzsálem a főpap lakóhelye, Jerikó pedig a papok városa volt. Szerinte a reformáció előtt az egyház népe (mint a példázatban bajba jutott ember) Jeruzsálemből Jerikóba tartott, vagyis az igazi és örök Főpaptól (Jézus Krisztustól) távolodva az emberi közvetítők felé haladt. Nemcsak testi, de lelki értelemben is rablók kezébe esett, kifosztották, összeverték, és sokféle más nyomorúságot kellett elszenvednie. A szabadító pedig maga Luther volt, aki hasonlóan a samaritánushoz, kicsinek számított a korabeli egyházi méltóságok szemében, mégis a rossz úton járó emberiséget felemelte, és a segítség helyére vezette. Ebben az esetben a jézusi példázat értelmezési kerete a reformáció volt. Ez az adaptáció is épp jeles ünnepünk valamely évfordulójára íródott. Ám ha vannak is tetszetős állítások e sok szempontból lenyűgöző teológiai fejtegetésben, igénk valódi értelmét nem feltétlen segítenek megragadni. Ezért nekünk inkább Jézus szándékát kell megértenünk, hogy ő miért állt elő ezzel a példázattal a maga idejében. Erre a rövid válasz, amit majd tanulmányunkban bővebben kifejűtünk, így hangzik: azért, hogy rámutasson az örök igazságra, miszerint a törvény cselekvéséből senki nem nyerheti el az örök élet ajándékát.

A szerző személyéről

Lukácsot a Biblia-teológia a három szinoptikus („együttlátó”) evangélista egyikeként tartja számon. Méghozzá azért, mert a Jézusról szóló tanúságtétele szerkezetileg és tartalmilag is több ponton hasonlóságot mutat a Máté és Márk által lejegyzettekkel. Azt is biztosan tudjuk, hogy e három közül a lukácsi leírás keletkezett a legkésőbb (bizonyosan 70 után). Ennek értelmében nem zárják ki a kutatók, sőt erősen érvelnek amellett, hogy Lukács mind a márki, mind pedig a mátéi szövegeket jól ismerte már, amikor nekilátott saját könyvének megírásához. Ezt a feltételezést tovább erősíti evangéliumának bevezető ajánlása is: „*Miután sokan vállalkoztak már arra, hogy tudósítsanak bennünket a közöttünk beteljesedett eseményekről úgy, amint reánk hagyták azok, akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgálói voltak az igének: magam is jónak láttam, hogy miután eleitől kezdve mindennek pontosan utánajártam, sorjában megírom azokat neked, nagyrabecsült Teofilus, hogy azokról a dolgokról, amelyekről tanítást kaptál, megtudd a kétségtelen valóságot.*” (Lk 1,1–3; *kiemelés – W. G.*)

Lukács tehát nem ismerte Jézust személyesen, ő már egy következő generáció tagjaként írta meg evangéliumát. Nem a tanítvány vagy a jézusi cselekedeteket látók és tanításokat hallók bizonyosságával, hanem úgy, hogy mindennek pontosan utánajárt. Aminek lehetett, utánaolvasott, aminek kellett, utánakérdezett. Ez utóbbit azért kell külön is megemlítenünk, mert az írásbeliség nem ugyanazt jelentette az akkori ember számára, mint a maiaknak. Jézus kortársai közül a legtöbben sem írni, sem olvasni nem tudtak, ám az emberek memóriája kiválóan működött. Így e *logionok* szájhagyomány útján is vándoroltak.

1 Vö.: *A reformáció mint samaritánusi szolgálat* (Brückner nyomán), In. Lelkipásztor. 1930, VI. évfolyam, 11. szám, 364–369.

Lukácsot orvosként és történetíróként is említi az egyházi tradíció. Előbbit a gyógyítástörténetek precíz részletességgel való leírása, utóbbit a gondos és alapos kutatómunkája miatt (evangéliumának nagyjából egyharmada másnál nem olvasható, vagyis külön anyag, például az irgalmas samaritánus példázata is), ám biztosan csak annyit tudhatunk róla, hogy egy valóban művelt és tájékozott, pogány hátterű ember volt. Személye nemcsak azért különleges, mert az egyetlen nem zsidó származású volt az evangélisták között, hanem azért is, mert van egy másik irata az Újszövetségben: az apostolok cselekedeteiről szóló könyvet is neki tulajdonítják.

Az evangélium szerkezete

Az evangélium – saját bevallása szerint is – „nagyléptékű” felosztását vázolja fel a *Bibliáismereti kézikönyv* vonatkozó részének szerzője,² ám kijelölt textusunk magyarázatához nem szükséges mélyebbre ásnunk. Az első nagy egység Jézus és Keresztelő János születéstörténetével és azok körülményeivel foglalkozik, a második Jézus galileai munkásságáról szól. A harmadik (egyben a leghosszabb és esetünkben a releváns) rész Jézus Jeruzsálem felé tartó útját tárja elénk (9,51–19,27), míg a negyedik egység a passiótörténetet tartalmazza, beleértve a Jézus feltámasztásáról és mennybemeneteléről szóló tudósításokat is. *Lukácsnál az út motívuma fontos szerepet játszik. Jézus és tanítványai folyamatosan úton vannak*, így találkoznak a legkülönbözőbb emberi problémákkal és nehézségekkel, és ez ad lehetőséget ellenfeleik sokszor nemtelen és ártó szándéktól vezérelt támadásainak, akik újra és újra megpróbálják őket törbe csalni.

A kijelölt szakasz felé

Mielőtt a kijelölt szakasz részletes magyarázatába kezdenénk, mindenképpen szükséges annak tágabb kontextusára figyelni. Az evangélium 10. fejezetében járunk. Jézus már úton van a szenvedésének és megdicsőülésének helyszínéhez: Jeruzsálem felé tart. A fejezet a hetvenkét tanítvány kiküldésével kezdődik, akik visszatérve örömmel jelentik Mesterüknek: „»Uram, még az ördögök is engedelmeskednek nekünk a te nevedre!«” (Lk 10,17b) Jézus azt válaszolja nekik nem sokkal később: „»De ne annak örüljete, hogy a lelkek engedelmeskednek nektek, inkább annak örüljete, hogy a nevetek fel van írva a mennyben.«” (Lk 10,20) Vagyis a tanítványait arra figyelmezteti, hogy ne a szolgálatuk sikerében keressék a boldogságukat (mindez valójában nem is rajtuk múlik, hanem a Szentlélek ajándéka), hiszen így a kudarc és a sikertelenség idején könnyen erőt vehet rajtuk a szomorúság. A tanítványság öröme abban rejlik, hogy nemcsak Isten gyermekének neveznek minket, hanem valójában azok is vagyunk (vö. 1Jn 3,1), ami azt jelenti, hogy egész életünk és halálunk is összefonódik Jézuséval, aki által a mennyben van polgárjogunk (vö. Fil 3,20). Ahogyan erről Pál apostol is vall: „Mert nem a szolgaság lelkét kaptátok, hogy ismét féljete, hanem a fiúság Lelkét kaptátok, aki által kiáltjuk: »Abbá, Atya!« Maga a Lélek tesz bizonyosságot a mi lelkünkkel együtt arról, hogy valóban Isten

2 Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliáismereti kézikönyv*. Bevezetés és magyarázatok a Szentírás könyveihez. Szabó Csaba: Lukács Evangéliuma, Budapest, 2004, Kálvin Kiadó, 488.

gyermekei vagyunk. Ha pedig gyermekek, akkor örökösök is: örökösei Istennek és örököstársai Krisztusnak, ha vele együtt szenvedünk, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk.” (Róm 8,15–17)

Ezt követően Jézus hálaadásáról olvashatunk. A témában jártas teológusok is rámutatnak arra, hogy szoros összefüggés van e néhány igevers és az irgalmas samaritánus példázatát bevezető párbeszéd között: „Abban az órában így ujjongott Jézus a Szentlélek által: »Magasztallak, Atyám, menny és föld Ura azért, hogy elrejtetted ezeket a bölcssek és értelmesekek előtt, és felfedted a gyermekeknek. Igen, Atyám, így láttad jónak.«” (Lk 10,21) A tanítványait pedig boldognak nevezte, mert megértették, amit sokan szeretettek volna látni és hallani már a próféták és a királyok közül is, de nem láthatták és nem hallhatták (vö. Lk 10,23–24). Mert az Atya mindent a Fiának adott át, és senki nem ismerheti meg az Atyát, csak a Fiú, és akinek a Fiú ki akarja jelenti.

Már Mózes is azt kérte egykor Istentől, hogy mutassa meg neki dicsőségét! (vö. 2Móz 33,18) Ekkor Isten elvonultatta előtte egész fenségét és kimondta neki az Úr nevét: „Kegyelmezek, akinek kegyelmezek, és irgalmazok, akinek irgalmazok.” (2Móz 33,19) Ám Mózes Isten arcát mégsem láthatta, mert egy ember sem tekinthet rá úgy, hogy életben maradjon. Luther már-már blaszfém képet használva szemlélteti ennek az igének az értelmét, amikor azt mondja, hogy Isten a „hátsó felét” mutatta meg Mózesnek.³

Egyszülött Fia által azonban arcát fordította felénk. Ezért mondja Jézus, hogy aki engem lát, látja az Atyát is (Jn 14,9.) Jézus maga az élő Isten – az emberek számára felismerhető és elvisselhető formában. Így dicsősége már nem megemészt, hanem megment. Nem megöl, hanem megelevenít. Őbenne az Úr neve már nem félelmetes, hiszen kegyelme és irgalma mindenkire gazdagon kiárad. *Keresztre szegezett két keze átöleli az egész világot, hogy megmentse a benne bízókat.* Ezt az ismeretet az emberi bölcsesség és értelem nem képes megragadni, egyedül a Szentlélek által nekünk ajándékozott hit foghatja fel Isten csodás műveit. Luther vallja: „Hiszem, hogy saját eszemmel és erőmmel nem tudnék Jézus Krisztusban, az én Uramban hinni, sem Őhöz eljutni, hanem a Szentlélek hívott el engem az evangélium által, Ő világosított meg ajándékaival, Ő szentelt meg és tartott meg az igaz hitben, ahogyan a földön élő egész egyházat is elhívja, gyűjti, megvilágosítja, megszenteli és Jézus Krisztusnál megtartja az egy igaz hitben. Ebben az egyházban nekem és minden hívőnek naponként minden bűnt bőszéggel megbocsát, az ítélet napján engem és minden holtat feltámaszt, és nekem minden Krisztusban hívővel együtt örök életet ad. Ez így igaz!”⁴

A textus magyarázata

Ekkor előállt egy törvénytudó – írja Lukács Jézus hálaadása után (Lk 10,25; vö. Mt 22,35–40 és Mk 12,28–34). Innen kezdődik az irgalmas samaritánus példázata. Ez az a keret, amelyben

3 Vö.: Fabiny Tibor: „A katolikus Luther” In. Horkay Hörcher Ferenc (szerk.) Fejezetek a kora modern esztétikai gondolkodás fejlődéséből, 2013, Budapest, L’Harmattan Kiadó, 43.

4 Pröhle K. ford. Luther Márton: *A kis káté.* In *Luther Márton négy hitvallása. A keresztyén ember szabadságáról, A kis káté, A nagy káté, A keresztyén hit főtételei.* Budapest, 1983, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 88.

megérthetjük Urunk szavait. Walter Grundmann így vezeti be gondolatait, amikor ennek a szakasznak a magyarázásához ér: „Das Gleichnis vom barmherzigen Samaritaner *im Gespräch mit dem Schriftgelehrten*.”⁵ (Kiemelés – W. G.) Vagyis nemcsak a példázat fontos számára, hanem már a fejezet címében is utal arra, hogy mindez csak a törvénytudóval való beszélgetés összefüggésében értelmezhető, akivel kapcsolatban az eredeti görög szövegben a νομικός (nomikosz) megjelölést találjuk. Ráismerünk ebben a kifejezésben a νόμος (nomosz) szóra, amely az ószövetségi törvényekre, azon belül is különösképpen a *Tórára* (Mózes 5 könyvére) utal. Egy olyan személy szólította meg Jézust, aki a mózesi törvények szerint tájékozódva kereste életének értelmét és üdvösségét. Érthető, hogy érzékenyen érintették Jézus előbbi szavai, aki a Lélek által azért ujjongott, hogy a mennyek országának titkai nem a νομικός-ok, hanem a νηπίοις (népioisz), magyarul a kiskorúak (a különféle fordítási lehetőségeket számba véve esetleg az együgyűek és oktalanok) számára váltak ismertté. Ez a korabeli vallásos „elithez” tartozó ember számára (mint amilyen a törvénytudó is volt) nem elfogadható és befogadható üzenet.

Nem az első eset és nem is az utolsó, amikor a Jézust hallgatók köréből kilép valaki, hogy kérdezze és próbára tegye őt (vö. Lk 7,30; 11,45; 14,3). Ez is része annak az ellene indított támadássorozatnak, amelyre az evangéliumi tudósításokban számos példát találhatunk. Ez a

A hit befelé és felfelé Istenre néz, a cselekedet pedig kifelé és lefelé a felebarátra.

törvénytudó nem pusztán beszélgetni akart Jézussal egy valóban fontos kérdéstről. Nem azért állt ki, hogy valami általa addig nem ismertet a Mester feltárjon előtte, és nem is azért, hogy

vége valami igazán fontosat megtudjon. Nem olyan őszinte szándék vezette Jézushoz, mint például Nikodémust (Jn 3,1–2), aki ugyan – félve a társaitól – csak az éjszaka leple alatt merte megkeresni a Mestert, ám azután mégis nagyon fontos, mondhatni életbevágó kérdéstről (az újjászületésről) beszélgettek.

A lukácsi tudósítás szerint azért lépett ki a hallgatóságból ez a törvénytudó, hogy kísértse Jézust (ἐκπειράζων αὐτὸν [ekpeirazon auton]). Tulajdonképpen ebben sincs semmi új és meglepő. Jézus egész földi életét és köztünk végzett szolgálatát végigkísérték a nemtelen és hátsó szándékkal felé közeledő emberek. *Ahol valaki a Lélek által szól és cselekszik, ott a gonosz is támadást indít.* És nem is mindig Jézus nyilvánvaló ellenfeleit használja fel eszközeként, hanem néha a hozzá legközelebb állókat is. Gondoljunk arra a jól ismert evangéliumi történetre, amikor Jézus tanítványaitól érdeklődik afelől, hogy kinek mondják az emberek. „Ők így válaszoltak: »Némelyek Keresztelő Jánosnak, mások Illésnek, megint mások pedig Jeremiásnak vagy valamelyik prófétának.«” (Mt 16,14) Jézus ezután feléjük fordulva megkérdezte, hogy kinek mondják őt a tanítványok. „Péter [...] így felelt: »Te vagy a Krisztus, az élő Isten Fia.« Jézus így válaszolt neki: »*Boldog vagy, Simon, Jóna fia, mert nem test és vér fedte fel ezt előtted, hanem az én mennyei Atyám.*«” (Mt 16,16–17; *kiemelés – W. G.*) Ezért hirdeti Pál

5 Walter Grundmann: *Das Evangelium nach Lukas*. In: Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament 3. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin, 220.

apostol: „[...] senki sem mondhatja: »Jézus Úr«, csakis a Szentlélek által.” (1Kor 12,3b) Néhány igeverssel később viszont már arról olvashatunk, hogy Jézus földi szolgálatának lényegéről, tudniillik kereszthaláláról beszél tanítványainak. „Péter ekkor magához vonta őt, és feddeni kezdte: »Isten mentsen, Uram, ez nem történhet meg veled!«” (Mt 16,22) És az imént még a Lélek által bizonyosságot tevő, és ezért dicséretben részesülő tanítvány felé ezúttal kemény intés hangzik: „»Távozz tőlem, Sátán, botránkoztatsz engem, mert nem az Isten szerint gondolkozol, hanem az emberek szerint.«” (Mt 16,23) Ha ez eredeti szövegre figyelünk, így fordíthatjuk le e valóban erős felszólítást (“Υπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ [hüpage opiszó mu, szatana]): „állj mögém, sátán” vagy „állj félre az utamból, sátán”, mert akadályozol. Aki ugyanis nem a Lélek által szól és cselekszik, az evangélium terjedésének útjában áll.

Jézus már nyilvános szolgálata kezdetén is egészen világossá tette, hogy földre érkezésének, megtestesülésének, tehát az inkarnációnak célja van. Így tanúskodik erről János apostol első levelében: „Azért jelent meg az Isten Fia, hogy az ördög munkáit lerontsa.” (1Jn 3,8b; kiemelés – W. G.) Lukács is (akárcsak a többi evangélista) megemlékezik Jézus megkeresztelkedéséről és az azt követő eseményekről: „Jézus Szentlélekkelelve visszatért a Jordántól, és a Lélek indítására a pusztaiban tartózkodott negyven napon át, miközben kísértette az ördög.” (Lk 4,1–2a) Urunk már ekkor visszaverte a gonosz minden támadását, és nem engedett a kísértőnek.

Textusunkban is tetten érhető ez a folyamat: Jézus nemrég még a Lélek által adott hálát Istennek, és rögvest elő is állt valaki, hogy próbára tegye, azaz kísértse őt. (Egyébként Luther is mindig aggódott, ha üldözői nem voltak éppen a nyomában, mert attól félt, hogy már nem Isten akarata szerint tanúskodik.)

Viszont az is bizonyos, hogy mindig megszegyenülnek, akik Jézust támadják, akik hátsó szándékkal közelítenek felé. Elég Júdás viselkedését megfigyelni nagycsütörtök éjszakáján, aki – emberileg nézve – okosan elgondolta és kitervelte, hogy mi az a legkevésbé feltűnő jel, amely a katonák számára ugyan egyértelmű, de a lebukás veszélyét mégsem hordozza magában. Ezért esett választása a Gecsemáné-kerti jelenetben a testvéri csókra, mely az egymáshoz közel álló emberek közt egy elterjedt és kedvelt üdvözlési forma volt. Jézus kérdése azonban rámutatott az áruló gesztusa mögött meghúzódó valódi szándéokra: „»Júdás, csókkal árulod el az Emberfiát?«” (Lk 22,48) *Urunk előtt nyitott könyv az életünk, és szívünk minden szándékát ismeri*, ahogyan a zsoltáros vallja: „Még nyelvemen sincs a szó, te már pontosan tudod, Uram.” (Zsolt 139,4)

Jézus ebben az esetben sem volt könnyű helyzetben, hiszen a törvénytudó zavarba ejtő pontossággal jelölte meg titulusát, amikor nagyon helyesen és szívélyesen így szólította meg (Lk 10,25): Διδάσκω (didaskale), magyarul: „tanító, mester”. E kifejezés a διδάσκω (didaskó) igéből származik, ami azt jelenti: „oktatni, tanítani”. Benne van a megszólított iránti tisztelet, ugyanakkor az a bizalom is, hogy a megkérdezett valóban tud segíteni a hozzá fordulónak.

Mit tegyek, hogy elnyerjem az örök életet? – hangzik a nagyon jó kérdésfelvetés Jézus felé. A

A történet egyetlen lehetséges értelmezési keretét Jézus már megadta

törvénytudó nem valami kitalált dologgal hozakodik elő, amikor az örök élet mibenlétét kutatja. Ez a korabeli zsidó teológia egyik fontos és sarkalatos témája volt. Például Eliezer rabbit is így faggatták egykor tanítványai: „Rabbi, tanítsd nekünk az élet útjait, hogy eljussunk az eljövendő világ életébe.”⁶ A gazdag ifjú is egészen hasonlóképp kérdezett az ismert evangéliumi történetben (Lk 18,18).

A törvénytudó előbb Mesternek szólítja Jézust, majd pedig az emberi élet egyik legfontosabb kérdése felől próbál tájékozódni nála. Látszólag minden rendben van. Azonban Jézus „átlát a szítán”, mert ismeri beszélgetőpartnerének valódi szándékát, aki – a korábban elhangzottak miatt, miszerint Isten annak nyilatkoztatja ki önmagát, akinek akarja – nyilván azt a felelet várta, hogy nem kell semmit sem tennie. Ebben az esetben pedig rögtön meg is vádolhatta volna Jézust törvényellenességgel.

Pedig már kérdésfelvetése is hihetetlenül ellentmondásos, ha az eredeti szövegre figyelünk: *Cselekedni akar valamit azért, amiről maga is csak úgy tud beszélni, mint örökségről.* A τί ποιήσας (ti poiészasz – mit tegyek, hogy...) emberi aktivitást feltételez. A magyar fordítás is félreértésre adhat okot, amikor az elnyerni ígét teszi a „mit tegyek...?” kérdése mellé, miközben az eredetiben ezt olvassuk: κληρονομήσω (kléronomészó), ami a κληρονομέω (kléronomeó) ige futuruma. Ez magyarul annyit jelent: „örökségül kap, örököl valamit, részesül valamiben”. *Mit is tehetnénk azért, ami tulajdonképpen felülről kapott ajándék, mennyei örökség?* Ez az ambivalencia ott feszül a törvénytudó kérdésében.

Az előbb elmondottakból persze nem következik, hogy soha, semmit nem kell cselekedni. Pált és Luthert is meghazudtolná, aki erre a következtetésre jutna. *A hit általi megigazulás nem lehet ugyanis az ember nemtörődömségének, dologtalanságának és lustaságának takarója.* Pál ezért mindig pontosan fogalmaz: nem általában a cselekedeteket, hanem a törvény cselekedeteit kárhozza, vagyis kifejezetten azokat a tetteket állítja pellengérré, amelyeket a gyarló ember Isten irányába akar megvalósítani annak érdekében, hogy a Szent jóindulatát megnyerje.

Egész életünk és halálunk is összefonódik Jézuséval

Erre szolgáltak egykor az ószövetségi áldozatok is, sokszor nem is tetszettek a mindenható Istennek: „Ne hozzatok többé hazug áldozatot, még a füstjét is utálok! Újhold, szombat, ünnepi összejövetel? Nem tűröm együtt a bűnt és ünneplést!” (Ézs 1,13) Miközben a nép az áldozat füstjével Isten haragját akarta enyhíteni, vagyis a Szentet akarta kiengesztelni, megváltoztatni és a Szentnek a jóindulatát akarta megnyerni, közben maga nem akart változni és bűneiből megtérni. Az evangélium éppen arról tanúskodik, hogy Isten nem kell megnyernünk, hiszen ő egészen a miénk lett Fia által. Szeret minket. Akkor is, ha int, akkor is, ha haragszik, és akkor is, ha vigasztal. Sőt, ő maga a szeretet (vö. 1Jn 4,16), aki mellettünk döntött, amikor nem áldozatot várt, hanem áldozatot hozott minden emberért. Így hívogat ma is a vele való közösségre személyválogatás nélkül mindenkit. Nem neki, hanem nekünk kell megváltozni ahhoz, hogy örök életünk legyen őbenne. Ehhez azonban semmi köze az emberi igyekezetnek. Ez a változás csak a Lélek által mehet végbe mindnyájunk életében.

6 Walter Grundmann 222.

A cselekedeteket tehát el kell választani az érdemtől, ami a törvényből igazságot keresők számára lehetetlen. A törvényből ugyanis „csak” a bűn felismerése adódik – tanítja Pál apostol nyomán Luther.⁷ Ami nekünk soha nem sikerülhetett volna a törvény által, azt Jézus elhozta számunkra: a teljes üdvösséget őbenne és őáltal nyerhetjük el. „Mert bár a törvény az életről szóló legüdvösebb tanítás, mégsem tudja az embert igazságra jutásában támogatni, hanem inkább akadályozza őt” – mondja Luther.⁸ Ezt a tehetetlenséget látjuk a törvénytudó kérdéseiben is.

Itt tehát nyomban kitűnik a különbség a kereszti teológusa és a dicsőség útját járók között. A kereszti teológusa nem arra figyel, hogy mit tehet Istennek, hanem elsősorban arra, hogy Isten mit tett érte. A kereszti teológusa tudja, hogy még a legtestetösebb és legjobbnak vélt cselekedete is halálos bűn Isten szemében, ezért nem vár jutalmat érte. A kereszti teológusa tudja, hogy az ember cselekedetei még inkább halálos bűnök, amikor azok istenfélelem nélkül, teljes elbizakodottsággal történnek. A kereszti teológusa tudja, hogy csak úgy kerülheti el az önelégültséget, és csak úgy lehet igaz reménysége, ha minden cselekedeténél fél a kárhozatra juttató végítélettől. *A kereszti teológusa ezért soha nem a hitet kérdezi, hogy van-e cselekedeted, hanem mindig a cselekedetet faggatja, hogy van-e hited. Mert a kereszti teológusa Pállal együtt vallja: „Hiszen nem azt teszem, amit akarok: a jót, hanem azt cselekszem, amit nem akarok: a rosszat.” (Róm 7,19) A kereszti teológusa látja a valóságot saját bűnös voltáról és elveszettségéről, éppen ezért tudja, hogy kegyelemre és irgalomra szorul. A kereszti teológusa érti Jézus tanítását, miszerint nem hozhat a rossz fa jó gyümölcsöt (vö. Mt 7,18). Ha tehát jó gyümölcsöket szeretnénk látni, mindenekelőtt a fát kell jóvá tenni. Ezt a szolgálatot a kereszti igéje végzi a Szentlélek ereje által. Mert Isten nem megtalálja, hanem megteremti bennünk, ami méltó az ő szeretetére. *Az örök élet elnyerése teljes egészében az ő ajándéka, és legkevésbé sem a mi érdemünk. És ez nagyon jól van így!**

Adjunk hálát neki, hogy az üdvösség kérdésében kivette a bűnös ember kezéből az akaratot és a döntés lehetőségét, hiszen ez a mi egyedüli

Lukácsnál az út motívuma fontos szerepet játszik.

esélyünk és reménységünk. Magunktól ugyanis nem tudnánk hozzá térni, ám a Lélek segít a mi erőtlenségünkön (Róm 8,26). Csak az az ember élhet Isten akarata szerint, aki igéje és Lelke által már „jóvá tétetett.” Akiben végbement a páli fordulat: „Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve: *többé tehát nem én élek, hanem Krisztus él bennem*; azt az életet pedig, amit most testben élek, az Isten Fiában való hitben élem, aki szeretett engem, és önmagát adta értem.” (Gal 2,20; *kiemelés – W. G.*)

Ennek kapcsán néhány izgalmas liturgikai szempontra is felhívjuk a figyelmet, amely az előbb leírtakat erősíti. Az irgalmas samaritánus példázata a Szentháromság ünnepe utáni 13. vasárnapon az ógyházi sorozat evangéliumi igéje. A három osztású *Kyrie* imádságban arról a Jézusról tanúskodunk ezen az ünnepen, 1. aki a bűnösök előtt feltárta az üdvösség útját; 2. aki

7 Luther Márton: *A szolgálai akarat* In. Magyar Luther Könyvek 11. (Második, javított kiadás), Szerk.: Fabiny Tibor, 2006, Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 234.

8 Luther Márton: *Heidelbergi disputáció*, In. Dr. Fabiny Tibor (szerk.) Magyar Luther Füzetek 8. Budapest, 1999, Magyarországi Luther Szövetség, 10.

felkészít a jócselekedetekre. 3. aki országában terít asztalt a benne hívőknek.⁹ Az ógyházi sorozat epistolája Gal 3,15–22-ből való, amelynek utolsó két versében ezt olvassuk: „A törvény tehát az ígéretek ellen van? Semmiképpen sem! Mert ha olyan törvény adatott volna, amely képes életet adni, valóban a törvény alapján volna a megigazulás. De az Írás mindenkit bűn alá rekesztett, hogy az ígéret a Jézus Krisztusban vetett hit alapján adassék azoknak, akik hisznek.” (Kiemelés – W. G.) Ez az ige nem a lukácsi történet korrekciója vagy kiegészítése, hanem annak helyes értelmezése, hiszen mi magunk is az isteni szeretet irgalmasságából élünk. Az irgalmas samaritánus képében Jézus Urunk szolgálatát is megláthatjuk, aki ápolja és gyógyítja a vérző sebekkel teli egyházát. A benne való hitből fakad az igazi keresztyén szeretet.

A rabbinista vitakultúra alapján Jézus a törvénytudó kérdésére kérdéssel válaszol. Mi áll a törvényben, hogyan olvasod? Ebben az esetben valószínűleg nem is az írásba foglalt rendkívül gazdag és sokszínű hagyományra, hanem a *Deuteronomiumban* olvasható nagy hitvallásra (S’ma Jiszraél – „halld meg, Izrael”) utal, amelyet egy hithű zsidó naponta elimádkozik: „Halld meg, Izrael: Az Úr a mi Istenünk, egyedül az Úr! Szeresd azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! (5Móz 6,4–5) A jézusi „vizontkérdésben” szereplő ἀναγινώσκω (anaginószkó) ige is ezt az értelmezést erősíti, amelynek jelentését leginkább a ’felolvas’ szóval lehetne visszaadni: hogyan olvasod fel? Joachim Jeremias idézi Grundmann, aki szerint nem úgy kell a kifejezést fordítani, hogy *Wie liest du?* („Hogyan olvasod?”), hanem így: *Wie rezitiertst du?* („Hogyan recitálsz?”).¹⁰ Pröhle is ebben az aspektusban értelmezi a jézusi reakciót: „Miért kérdezed, amikor a hitvallásodban minden nap elmondod?”¹¹ A törvénytudónak tehát nem sikerült Jézust törbe csálnia, aki válaszában rögtön a törvényre hivatkozott. Ő maga mondja: „»Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a

próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltssem azokat.” (Mt 5,17) Aki így beszél saját szolgálatairól, nyilván nem a törvényt kárhoztatja.

Jézus vitapartnere a „»Hogyan olvasod?«”

Világossá tette, hogy földre érkezésének, megtestesülésének, tehát az inkarnációnak célja van.

(Lk 10,26) kérdésére adott válaszában mintha a szeretet kettős parancsára utalna. Valóban idézi Izrael nagy hitvallását, de az Isten szeretete mellé a felebaráti szeretetet is odateszi. Bár tartalmilag valóban hasonló állítást fogalmaz meg, mint Jézus Mk 12,28–31 és Mt 22,35–40 szerint, ám mégis hatalmas a különbség. Az előbbi két igehelyen Jézust azzal kísértik, hogy melyik a nagy parancsolat a törvényben (várva, hogy egyet majd kiemel a sok közül, és rögtön meg is vádolhatják ezzel). Jézus ekkor sem sétál be a csapdába, hanem egészen páratlan módon kapcsolja össze az Isten szeretetét a felebaráti szeretettel, amikor a törvény két kőtáblájának üzenetét a szeretet kettős parancsolatában foglalja össze. Páltól is tudjuk, hogy a törvény betöltése a szeretet (Róm 13,8). Aki pedig igazán szeret valakit, osztozik annak sorsában. Jézus is így

9 *Evangelikus istentisztelet. Liturgikus könyv.* Budapest, 2007, Luther Kiadó, 297.

10 Walter Grundmann 222.

11 Pröhle Károly: *Lukács evangéliuma.* Budapest, 1991, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, 179.

tett velünk: emberré lett, tehát osztozott sorsunkban. Ha valaki, akkor ő bizonyosan tudja, hogy mi a kísértés és a halál, hiszen értünk „megízlelte” és legyőzte ezeket. *A szeretet nem elméleti kategória. Jézus sem elméletben szeretett minket, hanem valóságosan.* Így adott nekünk is új életet, amely már nem emberek szerint tájékozódik, hanem Isten igéjén és akaratán csüng. Olyan életet, amelyben már senki nem a maga hasznát keresi, hanem mindig a másikat.

Luther így magyarázza mindezt: „Ez az ige egybefoglalja mindazon jócselekedeteket, amelyek egymás iránt gyakorolnunk kell, mint ahogyan mennyei Atyánk gyakorolta s gyakorolja velünk szemben szüntelenül azokat. *Elégszer hallottátok, hogy nem Istennek van szüksége jócselekedeteinkre, hanem felebarátainknak. Istent sem erősebbé, sem gazdagabbá nem tehetjük cselekedeteinkkel, az embereket azonban igen.* Nekik kell hát azokkal szolgálnunk és nem Istennek. Mindezt számtalanszor hallottátok, Isten azt akarja, hogy egyszer már meg is jegyezzétek. A hit egyedül Istent illeti. Ezzel fogjuk fel Isten dolgait. Ebből születik azután cselekedet, mellyel felebarátainknak szolgálunk. A hit befelé és felfelé Istenre néz, a cselekedet pedig kifelé és lefelé a felebarátra.”¹² (*Kiemelés – W. G.*) Ezért a keresztyén élet csak a hit vertikális és a szeretet horizontális valóságában értelmezhető.

Most viszont a törvénytudó kérdése (szemben a Jézust kísérteni akarókéval) nem a nagy parancsolatra irányult, hanem az örök élet elnyerésére, megragadására. Ezért rögtön igazolni akarta magát, és pontos meghatározást várt Jézustól arra nézve, hogy ki a felebarát. Az itt található δικαιοῦ (dikaióó) ige a legtöbbször a megigazulással összefüggésben szerepel az újszövetségi bizonyágtételben, amelyre – ahogyan azt korábban bizonyítottuk már – a törvény nem tud elsegíteni. Aki önmagát a törvény cselekvésével akarja igazolni, mindig megszégyenül. A felebarát mibenlétét firtató kérdés egyébként is nagyon távol esik a jézusi gondolkodástól. A szeretet (ἀγάπη – agapé), amellyel ő szeretett minket, valóban határtalan. Márpedig más szeretetről nincs értelme beszélni. János apostol is így tanúskodik: „Ez a szeretet, és nem az, ahogy mi szeretjük Istent, hanem az, hogy ő szeretett minket, és elküldte a Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért.” (1Jn 4,10) Jézus számos – emberek által meghúzott – határvonalat átlépett, hogy jelezze: ő mindnyájunk üdvére érkezett, ezért kegyelmének semmilyen emberi szándék és akarat nem állhat útjába. Ahogyan tehát az Isten irántunk való nagy szeretetének nincs határa, úgy a felebarát szeretetének sem lehet. Mielőtt Pál a filippi levélben elénekli gyönyörűséges Krisztus-himnuszát az önmagát megüresítő és hozzánk lehajló Isten szeretetéről, amely Jézus haláláig kitaró engedelmissége által érte el csúcspontját, így inti olvasóit: „Az az *indulat legyen bennetek, ami Krisztus Jézusban is megvolt*” (Fil 2,5; *kiemelés – W. G.*) Kiüresedik ugyanis életünk, ha ez az indulat hiányzik belőle. Jézus is azért vitatkozik a farizeusokkal, az írástudókkal és általában a korabeli vallásos élet köztiszteletnek örvendő képviselőivel, mert megfélemlettek minderről. Az Istennel összekapcsoló hitről és a felebaráttal összekötő szeretetről is. Ezért mondja Jézus: „Jaj nektek, képmutató írástudók és farizeusok, mert hasonlók vagytok a meszelt sírokhoz, amelyek kívülről szépnek látszanak, de belül tele vannak halottak csontjaival és

12 Ford.: Szabó József: *Jer, örvendjünk keresztyének*, Luther írásaiból mindennapi áhítatra. Baross nyomda (Harangszó nyomdájára), 1944, Győr 329.

mindenféle tisztátalansággal.«” (Mt 23,27) Jézus nem szeretetlen, csupán ellenfeleit ragadná ki abból a felszínességből, amely az Istennel való élő kapcsolatukat néhány parancsolat tételes betartására vagy be nem tartására akarja korlátozni. Ezért hirdeti Pál: „Ő tett alkalmassá minket arra, hogy az új szövetség szolgálói legyünk, nem betűé, hanem Léleké, mert a betű megöl, a Lélek pedig megelevenít.” (2Kor 3,6) Jézus pedig így tanít: „[...] azok a beszédek, amelyeket én mondtam nektek: lélek és élet.” (Jn 6,63b) Miközben ezek az emberek valóban próbáltak eleget tenni a törvénynek, minden cselekedetük mögül kiveszett a Lélek és az élet. Erre is rávilágít Jézus a samaritánus példájával.

A példázat szerint egy ember Jeruzsálemből Jerikóba tartott. Jézus valószínűleg azért választotta ezt az utat a történet helyszínéül, mert már maga is Jeruzsálem közelében tartózkodott. A kutatók nagy egyetértésben mondják, hogy ez a mintegy 27 km-es táv nagyon veszélyes terepen haladt át, tele rablótámadásra alkalmas útszakasszal. A rablók kezébe esett emberről nem sok mindent tudunk, csak annyit, ami a példázat szempontjából lényeges: félholtra verték és otthagyták, vagyis segítségére szorult.

Jerikó papi város volt, gyakran jártak be onnan a papok és léviták a templomi szolgálatra Jeruzsálembé. Sokféle találgatás látott napvilágot, hogy miért kerültek el a bajba jutott embert. Egyesek szerint attól féltek, hogy már elhunyt az illető, ezért nem érintkezhettek vele, nehogy tisztátalanná váljanak. Mások arról írnak, hogy ezek a templomszolgák amúgy is hírhedtek voltak szeretetlenségükről, ezért viselkedésükben tulajdonképpen nincs semmi meglepő. Vannak, akik úgy érvelnek, hogy fáradtan ballagtak hazafelé, és nem is igazán vették észre, hogy mi történt valójában. Megint mások arról beszélnek, hogy éppen szolgálatba siettek, ezért nem értek rá a bajba jutott problémájával foglalkozni. Nagyon hosszan sorolhatnánk még a segítség elmaradásának lehetséges okait. De ezek hipotézisek

mind, semmivel nem igazolhatók, és a történet egészét tekintve hibás következtetésekre vezető feltételezések. Jézus a pap és a lévita viselkedésével kapcsolatban ennyit említ meg: ἰδὼν ἀντιπαρήλθεν (idón auton antiparélthen).

Akik másokat szeretnének gyógyítani, magunk is segítségre szorulunk

Vagyis meglátva az elesettet, teljesen tudatosan elkerülték őt, és más irányba mentek tovább. Annyit kell tehát rögzítenünk, hogy nem törődtek vele.

Ezután arra ment egy samaritánus. Tudjuk jól más újszövetségi tudósításokból, de a korabeli történetírás nagyjaitól is, hogy faji, nemzeti és vallási különbségek húztak határvonalat a zsidók és a samaritánusok között. Ettől az ellentétől maga Jézus is szenvedett (vö. Lk 9,51–56). Ezért nagyon tudatosan használja fel e valóban éles társadalmi feszültséget, hogy a felebarát problémát a maga teljességében szemléltesse.

Lukácsnál olvashatjuk a gazdag és Lázár példázatát. „»Volt egy gazdag ember, aki bíborba és patyolatba öltözött, és nap mint nap fényes lakomát rendezett. Volt egy Lázár nevű koldus is, aki ott feküdt a gazdag előtt, fekélyekkel tele, és azt kívánta, hogy bárcsak jóllakhatna a gazdag asztaláról lehulló morzsákkal; de csak a kutyák jöttek hozzá, és nyaldosták a sebeit.»” (Lk 16,19–21; *kiemelés – W. G.*) Tudjuk a példázatból, hogy a gazdag a pokolba került, míg Lázár

Ábrahám kebelére. Nem az volt a nagy vagyonnal rendelkező ember bűne, hogy minden nap lakomát rendezett. Azt sem várta tőle senki, hogy már az akkori világban is jelenlévő mérhetetlenül nagy nyomort számolja föl. Még csak azt sem, hogy vagyonát ossza szét a szegények között. Vétke leginkább az volt, hogy arról is megfélekedezett, és azzal sem törődött, akin segíthetett volna, aki ott feküdt a kapuja előtt. A két, törvényt ismerő templomszolga is itt hibázott. Nyilván tudtukon kívül is sok hasonló eset történt azon a veszélyes úton Jeruzsálem és Jerikó között. Ám amikor nekik kellett volna segíteni, elmulasztották a lehetőséget.

A samaritánus cselekedetét sem színezi ki Jézus. Nem láttatja szebbnek és jobbnak, mint amilyen valójában volt, hisz ez az ember nem tett sem többet, sem kevesebbet, csak annyit, amennyi szükséges és elvárható volt: ellátta a rászoruló sebeit, szamarára ültette, és elvitte egy fogadóba, ahol két napi napszámot is otthagytott érte. A példázat szerint ugyanis a samaritánus ἐσπλαγχνίσθη (eszplankhniszthé; Lk 10,33), tehát megszánta a bajba jutott embert. Ennek az igének máskor Jézus vagy Isten az alanya (vö. Lk 1,78; 7,13; 15,20) A samaritánusban tehát megvolt az az indulat, ami a Krisztus Jézusban. Elsajátította a Lukácsnál olvasható mezei beszéd üzenetének lényegét: „»Legyetek irgalmasok, amint Atyátok is irgalmas!«” (Lk 6,36)

Az igazi istentisztelet nem a templomban, hanem az országúton zajlott, hiszen Isten akaratát nem a pap és a lévita, hanem a samaritánus értette meg. Pál is ebben az összefüggésben inti a rómaiakat: „Az Isten irgalmára kérek tehát titeket, testvéreim, hogy okos istentiszteletként szánjátok oda testeteket élő és szent áldozatul, amely tetszik az Istennek; és ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.” (Róm 12,1–2)

Befejezés

A törvénytudó kérdésének irányát („»De ki a felebarátom?«” [Lk 10,29]) a példázat végén így fordítja meg Jézus: ki lett felebarátjává a bajba jutott embernek? Néhány kutató ebből a különbségből arra következtet, hogy e két utolsó igevers nem szerves része a történetnek, csupán Lukács betoldásáról van szó. Azonban tévesnek gondoljuk ezeket a vélekedéseket, hiszen ezáltal világít rá Jézus a lényegre, amikor egy hithű zsidóval, egy törvénytudóval mondatja ki, hogy szemben a pappal és a lévitával, mégis a pogány samaritánus lett a felebarátjává a rablók kezébe esett embernek, hiszen ő volt irgalmas hozzá. A törvény merev betartása által meghatározott kegyesség ebből sok mindent nem érthet meg. A törvény által igazságát kereső ember próbálná kategorizálni a felebarátot. Ki az, aki még belefér a segítségére érdemesek csoportjába, és ki az, aki már nem méltó rá?

Akik így vetik fel a kérdést, mindig megfélekedeznek arról, hogy ha Isten is így cselekedne velünk, ha a törvény alapján ítélné minket, akkor nagy bajban lennénk. De ő irgalmát és kegyelmét gazdagon kiárasztotta ránk, és tőlünk sem vár mást, mint hogy legyünk irgalmasok, ahogyan ő is irgalmas volt hozzánk. Ezzel valójában mindnyájan tartozunk! Tartozunk annak az Istennek, aki féltő szeretettel hozzánk hajolt, és felemelt minket. Annak az Istennek, aki Fia által gyermekévé fogadott, és országának örökösévé tett minket. A mi örömünk és hálaunk soha

ki nem apadó forrása, hogy nevünk valóban fel van írva a mennyben. Adja meg a Szentlélek Isten, hogy ebben az örömben, bizonyosságban és üdvreménységben élhessük életünket! Nem a rablók kezébe esett ember volt a legnagyobb bajban ebben a történetben, hanem az a törvénytudó, aki rossz helyen kereste az igazságot. Jézus kiszabadítja a helytelen törvényértelmezésből fakadó vallásos felszínesség céltalanságából és ürességéből, és valóban az élet krisztusi útját tárja elé, amikor ezt mondja: „Menj el, te is hasonlóképpen cselekedj.» (Lk 10,37)

Először nekünk is azt kell megtanulnunk e perikópa alapján, hogy Isten előtt senkit nem tesznek igazzá cselekedetei. Lukács nem egy szép erkölcsi tanítást tár elénk az általános ember-szeretetről, amely elvezet minket az üdvösségre. Ő is minden apostollal együtt vallja, hogy csak az tehet igazzá, amit Isten tett értünk – Jézus által – a kereszten. *Csak a keresztség evangéliuma által születhet igaz keresztyén élet.* Ezért az emberi cselekedetekkel kapcsolatban teljesen felesleges bárminemű érdemről beszélni. Inkább Jézus tanítására hallgassunk: „[...] ne tudja a bal kezed, mit tesz a jobb» (Mt 6,3). Ami annyit jelent, hogy a szeretetben az önzésnek, a számításnak és dicsőségvágyának nincs helye! Másodszor azt is meg kell tanulunk, hogy mi csak azt adhatjuk tovább, amit magunk is kaptunk. „[...] A Jz Úrtól vettem, amit át is adtam néktek” – mondja Pál. (1Kor 11,23) Nem önmagunkkal kell megajándékozni a másikat, azzal sok mindent nem tudna kezdeni. A tanítványnak nincs dicsősége és fényessége önmagában, de Jézus, aki valóban a világ világossága (In 8,12), nekünk is ad fényéből, amelyet tovább sugározhatunk, hogy aztán köztünk is valóra váljék az ige igazsága: „Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat.» (Mt 5,16) Vajon sugárzik-e arcunkon szent reménységünk? Vajon hitünket és szeretetünket látva megindul-e a ránk bízottak szíve Isten dicséretére? Még a végén megéri ez az álmos és lankadt,

Isten nem megtalálja, hanem megteremti bennünk, ami méltó az ő szeretetére.

bibliai gyökereiről lassan teljesen megfeledkező nyugati keresztyénség, hogy egy harmadik világból érkező „idegennek” kell elmagyarázni számára a Krisztus törvényét és evangéliumát.

Észre kellene vennünk, hogy mi, evangélikus keresztyének, akik másokat szeretnénk gyógyítani, magunk is segítségre szorulunk (mint a Jézust kísérteni akaró törvénytudó). Ezért Jézus gyógyító igéjével és szentségével ma is közeledik felénk, hogy intsen, bátorítson, vigasztaljon és új erőt adjon.

Ágoston tanítása kísérvé életünket: „Igen rövid parancsot kaptál: Szeress, és tégy, amit akarsz. Ha hallgatsz, szeretetből hallgass; ha kiáltasz, szeretetből kiálts; ha korholsz, szeretetből korholj; ha kímélsz valakit, szeretetből kíméld; *a szeretet gyökere legyen meg benned, s ebből a gyökérből csak jó fakad.*”¹³ (Kiemelés – W. G.) A szeretet gyökere Krisztus kereszten végzett szolgálata. Ebből nőhet ki az igazi keresztyén élet. Adja Isten, hogy ehhez a gyökérhez mindig visszatérjünk, hiszen csak akkor erősödhetünk meg a benne való hitben és az egymás iránti szeretetben!

13 Bulányi György fordította így Augustinus *János 1. leveléhez írt kommentárjának* VII. traktátusából a 8. pontot: http://www.szepi.hu/irodalom/kedvenc/kc_117.html (letöltve: 2017. március 8.)

Reformáció és magyarság*

Mátyás király korán elhunyt pécsi püspöke, Janus Pannonius vált a magyar humanizmus legnagyobb költőjévé. A felvilágosodásig, illetőleg a reformációig egyetlen magyar költő sem vált annyira szabaddá a tételes vallás uralmától, mint Janus Pannonius. Itáliában a hitújítás előtti évszázadban élte át a katolikus bomlást, az egyház megdöbbenő elesettségét. A maga módján szembeszállt azzal. Olyan külső és belső igazságról mert szólni, amelyről majd csak egy kurta évszázad múlva a lutheri reformáció prédikátorai beszélnek Magyarországon. Nyilván túlzás lenne azt állítani, hogy Janus Pannonius előkészítője volna a XVI. század eleji magyarországi reformációnak. Ez csak annyiban lehet igaz, amennyiben a humanista eszmék és elvek jó előkészítő talajt jelentettek a magyar reformáció számára. Úgy, ahogyan Rotterdami Erasmus humanista kultúrája mögött is ott volt az egyházi reformtörekvési vágy, még ha később vitapartnere és ellenfele lett is Luther Mártonnak.

Azokon a szellemi, gazdasági és politikai folyamatokon keresztül, melyek Magyarországot a nyugati kultúrához kapcsolták, hazánkat már az 1520-as években elérték a reformáció hullámai. Az ország Mátyás óta gyors ütemben élte át a kontinens nagy szellemi áramlatait. A humanizmus nem kapott komoly ellenhatást, ezért a protestantizmus előbbi értelmű segítőjévé vált.

A wittenbergi reformáció alaptétele, a hit által való megigazulás tanítása, annak krisztocentrikus értelmezése, a hit kérdéseiben a Szentírás egyedüli mértékén való tájékozódás és az evangéliumnak a nép nyelvén való tanítása adott új, átformáló erőt a magyar keresztyénségnek. Olyan korban, amikor a török és német dúlta országban százezrekre hamvadtak el falvak, lettek üszkös romokká városok, terméketlen, mocsaras ingovánnyá az Alföld rónái, s lett hontalanná a magyar a hazájában. A középkori magyar állam bukását tetézte az akkori katolicizmus összeroppanása. A XVI. század első feléről beszélünk.

Valóban, a mohácsi vészt követő rettenetes időkben nem volt nagyobb nemzeti feladat, mint a hitet erősíteni és a reménytelen csüggedéstől megóvni a magyarságot. Hogyan vállalta ezt a hazai reformáció? Úgy, hogy Isten színe elé állította nemzetünket. Ozorai Imre 1535-ben Krakóban kiadott könyvecskéjében¹ a bajok okát abban látja, hogy a keresztyénségben nem volt kellő helye Isten igéjének, arra nem hallgattak. A prédikátorok a sok nyomorral és szenvedéssel küzdő magyar népük szolgálatában ismerték fel Istentől kapott feladatukat. Az evangélium üzenetét az akkori ember számára hihetetlen korszerűséggel alkalmazták. Mindez azt eredményezte, hogy alig két évtized alatt a megmaradt Magyarország lakosságának döntő többsége (62%) az új hit, a lutheri reformáció követőjévé lett.

Féja Géza világos egyszerűséggel ragadja meg a kor történelmi folyamatának lényegét, amikor a humanisták és a protestáns prédikátorok közötti különbséget fogalmazza meg. Az emberi

* A londoni magyar egyházak 2017. január 29-i ökumenikus ünnepi programjára készített előadás. Az alkalomra a református egyház székházában került sor.

1 *De Christo Et Eius Ecclesia. Item de Antichristo Eiusque Ecclesia.* Krakko, 1535, Hieronymus Vietor.

szabadság gondolatát életükkel megvalósították a humanisták, de az életelv szellemi és vallási kötelezettségeit nem vonták le. [...] E korban eltűnik a magányos cellájában ülő, másoló szerzetes, a középkor jellegzetes írója, s az udvar és a kastély légkörében sütkérező história-író éppen úgy, mint a hatalom fényében fürdő humanista és reneszánsz-ember s helyükbe a harcos prédikátor lép. Eltűnik a tekintély iránt érzett alázat s a hatalommal szemben vallott lelkesült tisztelet, az író elsősorban új dolgok hírnöke és hitvallója. A nemzeti lélek egyszerre szélesedni és gazdagodni kezd, a műveltség a tömegek felé árad. S ez elsősorban a protestáns irodalom érdeme. A magyar protestantizmus eredő forrásánál vagyunk. Csak néhány név sorsába ágyazva és csupán a fő kontúrokra figyelve tekintünk arra a korra, amely meghatározóvá vált úgy az evangélikus, mint a református egyház jövőjére nézve.

Sylvester János a mohácsi vész évében, 1526-ban kezdte tanulmányait a humanista műveltségű Visztula-parti Athénban, ahogy akkor Krakót nevezték. Leonard Cox, Krakóban élő angol erasmista körében ismerkedett meg a humanista műveltségesszennnyel. Cox hívta fel figyelmét Erasmus újonnan fordított Újtestamentumára. Valószínűleg ez ösztönözte arra, hogy magyarra fordítsa az Újszövetséget. Figyelemre méltó, hogy ez a mű volt az első, Magyarországon nyomtatott magyar könyv, egyben az első Újszövetség-fordítás. Wittenbergi tanulmányai alatt mélyül evangélikus teológussá. Csendes, hűséges munkával dolgozik a bibliai igazság megszólaltatásáért. Védte a lutheranizmus tételeit és szellemi birtokállományát, mégsem tekinthető harcos írónak. Írásaiból meggyőződés árad, igazának természetes hajtóerejében bízik.

Ez áll a hitújítást valló vallásos irodalomra és a lelkészek prédikációira is. Hiányzik belőlük a *furor theologicus* ('a teológusok indulatossága'). Teologizálásuk mögött meggyőződés és nem fanatizmus áll. Ez utóbbi és az alig kibírható durva hangnem csak a század végén tör be a magyar egyházi irodalomba, együtt a jezsuiták Habsburg-irányítású ellenreformációja kezdetével. Ez az ellenreformáció a XVI. század utolsó harmadával kezdődik, és a XVIII. századra hatékony Habsburg-hatalmi támogatással valósul meg. Egyet jelentett a magyarság irtásával.

Az akkori katolicizmus nagy tehetetelének bizonyult, hogy történelmi okok miatt a főpapság hozzá volt kötve egy magyarságtól életidegen uralmi rendszerhez és társadalmi szerkezethez. Ebből azonban kiemelendő Pázmány Péter esztergomi érsek ellenreformációja, aki a hit harcát ugyancsak szellemi fegyverekkel kívánta megvívni. Magyar hazafiságához kétség nem férhetett. Ezen igazság felismerése mellett mégis helytálló az, hogy mind az evangélikusoknak, mind a később színre lépő protestáns felekezeteknek – elsősorban az egyre erősödő, helvét hitvallású reformátusságnak is – harcolniuk kellett létükért és szabadságukért. A hitükért való kiállás gyakorta nemzeti szabadságmozgalmat is jelentett a XVII. században. Összefonódott a vallási függetlenség és a nemzeti önállóság kérdése. A magyarság ügye akkor hanyatlott alá, amikor a protestantizmus vereséget szenvedett, vagy fordítva, minden támadás, amely a magyarság ügyét ásta alá, a protestantizmusra nézve is veszedelmes volt. Itt elégséges Bocskai, Bethlen, a két Rákóczi fejedelem legendás harcaira, a magyar élni akarás hősi küzdelmeire utalni.

A reformáció korától fogva a templom és az iskola szoros kapcsolatát jól jellemzi, hogy a legtöbb reformátor előbb vagy egyúttal iskolai tanító is volt. Népművelők voltak a szó teljes ér-

telmében. Az alapítók egyikeként Dévai Bíró Mátyást említhetjük, akit a nép magyar Luthernek nevezett, és szeretetébe fogadott. Az iskolák története parallelje az általános Habsburg-írányítás alatt álló ellenreformációs mozgalomnak, melynek alapelve a „*cuius regio, eius religio*” (‘akié a föld, azé a vallás’) tétel volt. A hatalom erőszakos és hathatós támogatásával a középkori szellemben folyó visszatérés nyomán a nemesség, a főúri réteg rekatolizál, falvaik népe őket követve tér vissza a római hitre. Ennek az időnek egy periódusa a gyászévtized 1671 és 1681 között, mert ebben az időben élte át a hazai protestantizmus a legsúlyosabb megpróbáltatást.

Heltai Gáspár a szász nemzetből származott, érett korában tanult meg magyarul, s lett szép-prózánk első tudatos, gondnal dolgozó mestere. A kitűnő humorú prédikátor erkölcsi célzatosságán túl társadalmi szimbolikát is teremt, magyarázatában pedig ítéletet alkot. Ő már nem az egész nemzetet teszi felelőssé az idegen elnyomásért, hanem a felelősséget a társadalmi elitre hárítja. Benne a társadalmi gondolat megelőzi korát. Heltairól fontos még megemlíteni, hogy benne összegeződik a prédikátorok sokrétegűsége. Nemcsak prédikátor és író, de könyvkiadó is: első irodalmi kiadónk. Kolozsvári nyomdájában sorra jelenik meg hittudományi fejtegetés, zoltároskönyv, bibliafordítás, katekizmus mellett mesekönyv, krónika, históriás énekek gyűjteménye. Papi, írói szolgálata az egész embert átfogja. A templomból kilépő egyház korai szolgája.

Ezen alapvetés után vázlatosan arra a politikai és egyháztörténeti korra tekintünk, amely számunkra a török hódítás kezdete, a mohácsi csatavesztés dátuma: 1526. augusztus 29. Ezt követően a kettős királyválasztás és az ország két, majd három részre szakadása lett meghatározó. Mohácsnál az állami és egyházi főhatalom teljesen megbénult. A nagy számban elesett főpapok, köztük Tomori Pál kalocsai érsek, a magyar haderő fővezérének hiánya óriási veszteséget jelentett. Ebben a megosztott korban a protestáns felekezetek helyzete különböző volt. A Habsburg-uralom alatt álló királyi Magyarországon erősen korlátozott volt a protestáns vallás gyakorlása. Az Erdélyi Fejedelemségben megvalósult a szabad vallásgyakorlás. A török hódoltság területén pedig terjedhetett a protestáns hit. A törökök érzéketlenek voltak a keresztyén vallási irányzatok közötti ellentétekre.

A XVI. század utolsó évtizedeire a protestáns vallásúak száma már a lakosság mintegy 80-90%-át tette ki. Eleinte Luther tanai domináltak, de hamarosan ismertté váltak Kálvin nézetei is. A század vége felé már a nép túlnyomó része a református tanítást követte. Végül a német és a svájci reformáció hívei két külön egyházzá alakultak. Formálisan ez 1591-ben az evangélikus vallású Csepregen tartott protestáns zsinaton történt, nevezetesen az, hogy az evangélikus és református felekezet különvált. Ennek ellenére a szoros kapcsolat megmaradt. A reformátusság és az evangélikusság erősödésének folyamatát nagy mértékben támogatta a korszak legnagyobb szellemi teljesítménye, a teljes Szentírás magyar nyelvre való lefordítása. Károlyi Gáspár gönci református lelkipásztor műve volt. Vízolyban nyomtatták 1590-ben.

A török hódoltság végét Buda visszafoglalásától, 1686-tól számítjuk. Az ezt követő időszakot, egészen a XVIII. század második feléig, a katolikus megújulás jellemezte. Az ellenreformáció és az udvarhoz hű nemesség a Habsburgok abszolútizmusának támogatója lett. Eredményeként a század végére már az ország mintegy 60%-a latin szertartású. Igaza lett a református csa-

lából származó Pázmány Péternek, amikor azt mondta, hogy ő még egy protestáns Magyarországon született, de katolikusként fog meghalni.

Ebben a helyzetben döntő fordulatot jelentett II. József 1781-ben kiadott türelmi rendelete (*Edictum tolerantiae*), amely a nem katolikusok vallásgyakorlatát szabályozta. Ezzel 100 éves elnyomást szüntetett meg. Arra törekedett, hogy minden tekintetben egységes legyen a birodalom. Ezt türelmességgel, az elégedetlenség csitításával akarta elérni. Sorsfordító korszakot nyitott. Fontossága miatt érdemes idézni a rendelet kezdő sorait: „Miyután meggyőződünk, hogy minden kényszer, amely erőszakot tesz az emberek lelkiismeretén, a lehető legnagyobb mértékben ártalmas, ezzel szemben igen sok haszon árad ki a vallásra és az államra az igazi, keresztény szeretettel javallt türelmességből. Ezért elhatároztuk, hogy ezt összes örökös tartományainkban törvényekkel megerősítjük.”² A protestánsok ezen túl szervezettek gyülekezett, lelkészt hívhattak, építhettek templomot, de utcára nyíló ajtó és torony nélkül. Ez még nem jelentett egyenlőséget, de részleges szabadságot igen. Értéke az, hogy iránymutatójává vált a későbbi, a XX. századba áthajló magyar egyházközi kapcsolatoknak.

Döntő jelentőségű volt világösszefüggésben, de magyar egyházi szempontból is, hogy a római katolikus egyház a II. vatikáni zsinattal (1962–65) bekapcsolódott a protestáns és ortodox egyházak ökumenikus mozgalmába. Az áldott emlékű, zsinatot létrehozó XXIII. János pápa már nem élt, amikor 1964. november 24-én kihirdették a zsinaton az ökumenizmusról szóló határozatot. Ez a határozat kijelentette, hogy a keresztyének megoszlása „nyíltan ellentmond Krisztus akaratának, s egyszersmind botránkoztatja a világot és kárt okoz a legszentebb ügynek, az evangélium minden teremtményhez szóló hirdetésének.”³

Mintegy fél évszázaddal a vatikáni zsinat után helyénvaló idézni Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek gondolatait a reformáció kezdetének ötszázadik évfordulója kapcsán: „2017 meghatározó dátum a keresztyének életében, mely felszólít az emlékezésre: emlékezni a reformációra és emlékezni Jézus Krisztus kérésére »*legyenek mindnyájan egy!*« (Jn 17,21) [...]»

Az elmúlt öt évszázad egyházi történetének megismerése egyúttal feltétele is az őszinte kapcsolatoknak és a testvérek közötti párbeszédnek. [...]

Legyen áldás egységtörekvéseinken! A Szentlélek, az egység Lelke irányítsa gondolatainkat, szavainkat és cselekedeteinket, és a mindenható Isten, mindnyájunk Atyja fogadjon el minket, Krisztusban testvéreket gyermekeinek!”⁴

Valóban, ma, amikor nemcsak katolikusra és protestánsra, hanem hívőre és hitetlenre szakadt a népünk, van-e sürgősebb feladatunk, mint az, hogy az ökumenizmus szellemében mentjük a humánus és keresztyén magyar lélek egységét?

2 Az evangélium igazsága. Bécs, 1959. Sólyom Jenő: *Hazai egyháztörténelem*. A Külföldön Élő Magyar Evangélikus Lelkigondozók Munkaközössége kiadványa, 49.

3 „...hogy mindnyájan egyek legyenek.” Magyar Ökumenikus Találkozó. In Békés Gellért: *Közös feladataink*. Katolikus Szemle. Róma, 1971, 25.

4 Erdő Péter: Az egység útja. In *A szembenállástól a közösségig. Evangélikus–római katolikus közös megemlékezés a reformációról 2017-ben*. Budapest, 2016, Luther Kiadó, 9–10.

Kihívások és válaszok. Luther állásfoglalásai korának politikai eseményeivel kapcsolatban. II.

A török veszedelem értékelése

A Luther korabeli Európa politikai életének megkerülhetetlen szereplője volt az Oszmán Birodalom, amely a XIV. századtól kezdve meghódította először Kis-Ázsiát, majd a magyar királyok érdekszférájába tartozó Balkánt is. II. Mehmed szultán 1453-ban elfoglalta Konstantinápolyt, amivel a középkori jogi gondolkodás szerint birtokába került az egykori Római Birodalom öröksége. Az 1520-ban trónra került ambiciózus uralkodó, I. Szulejmán uralkodásának kezdetén céljaul tűzte ki azt, hogy Róma örököséként – és emellett az iszlám kalifájaként – eltiporja a magát ugyancsak az ókori nagyhatalom jogutódjaként értelmező Német-római Birodalmat. 1521-ben a törökök elfoglalták Szabács, Zimony és Nándorfehérvár várát, 1522-ben pedig Rhodosz szigetét, 1526-ban pedig Szulejmán a saját várakozásait felülmúló győzelmet aratott a magyar királyi sereg felett Mohácsnál. A szultán 1529-ben és 1532-ben hadjáratokat vezetett a Német-római Birodalom ellen, mérsékelt sikerrel: jószereivel csak annyit volt képes elérni, hogy a magyar rendek által megválasztott – leányágon Árpád-házi származású – uralkodó, Szapolyai János az ország jelentős része felett biztosítani tudta az uralmát a magát szintén magyar királynak tekintő Habsburg Ferdinánddal szemben. János király halála után azonban Szulejmán 1541-ben elfoglalta Buda várát, és Magyarországnak egyre több vármegyéjét vonta a saját közvetlen uralma alá. Ez a helyzet már a németek számára is riasztónak bizonyult, így egyre inkább napi beszédtemává vált a török veszedelem és az ellene való védekezés lehetősége és szükségessége.

Magától értetődik, hogy a kérdést Luther sem tudta megkerülni. Olyannyira nem, hogy már az első nagyobb hatású publikációjában, a kilencvenöt tételhez fűzött magyarázataiban megemlíti a török veszedelmet, noha 1517-ben, az alábbi szavak megfogalmazásakor az Oszmán Birodalom legfeljebb a magyar trónt birtokoló Jagellók számára jelentett mindennapi katonai és politikai nehézséget.

Luther azonban ezt az akkor még távolinak látszó fenyegetést is csak teológusként tudta értékelni. Így lett az Oszmán Birodalom Luther gondolkodásában Isten büntető eszközévé, amellyel kétségbeesésbe akarja taszítani az igaz evangéliumtól elszakadt keresztyéneket, akik nehezen bírták feldolgozni, hogy Isten kiszolgáltatta őket egy pogány, bálványimádó birodalom katonai agressziójának: „Pedig hogy mindez Isten ostora, azt mindenki tudja, csak a rossz keresztyén nem. [...] S íme ma legtöbben s hozzá az egyház nagyjai egyébről sem álmodoznak, mint a török ellen való háborúról. Mert ők nem a gonoszságok és a nagy bűnök, hanem ama fenytő ostor ellen akarnak hadat viselni, mellyel Isten a gonoszságokat bünteti és hadakozni

Isten ellen, ki azt mondja, hogy ostorával a mi gonoszágainkat látogatja meg, mivelhogy mi azokat nem vesszük észbe.”¹

A török fenyegetés ellen tehát nem lehet másképpen küzdeni, mint hogy reálisan felmérjük Istennek a történelmet is formáló hatalmát, és az oszmán hódításban felismerjük a hamis kereszténység feletti ítéletet, vagyis belátjuk és megbánjuk a bűneinket, és nem állunk ellen Isten életünket megújító kegyelmének.²

Luther azonban más módon is igyekezett teológusként reális képet alkotni a terjeszkedő Oszmán Birodalomról. 1532-ben az ószövetségi próféták könyveihez fűzött előszavában a pogány nagyhatalmat egyenesen a hamis kereszténységgel állította párhuzamba: „Mert, íme, mint veszi semmibe a török a mi Urunkat, Jézus Krisztust és országát, magát és az ő Mohamedjét pedig milyen nagyra tartja! S emez oldalon, nálunk és a pápaságban is mennyire megvetik a szegény jó evangéliumot és Isten ígését, az emberi parancsolatok és szentségek fényes látszata és gazdagsága miatt!”³

Ugyancsak a német bibliafordításban, *A jelenések könyvéhez* írt előszavában Luther Dán 7,7–8-ra és Jel 20,7–10-re utalva egy fajta sajátosan biblikus történelemszemléletet mutat be, amelyben megtalálja a törökök helyét is, mintha azoknak a hódításai az utolsó idők jelei volnának: „Ezért úgy gondoljuk, hogy ez a kép egyedül a törökök miatt állítottatott ide, és az ezer év akkor kezdődött meg, amikor e könyv megíratott, s ebben az időben veretett láncra az ördög is. De nem szükséges a számításnak minden percében pontosnak lenni. A török eljövételét egyenesen követi az utolsó ítélet a fejezet végén (Jel 20,11–15), amint Dániel (Dán 7,7–8) megjelenti.”⁴

Minthogy a török fenyegetésben Luther Isten büntetését látta, amelyet így elsősorban nem fegyverrel, hanem bűnbánattal és megtéréssel háríthat el magától a kereszténység, ezért ellenfelei gyakran vádolták azzal, hogy ellenzi a hódítókkal szembeni fellépést. Hogy ez mennyire igaztalan vád volt, arról árulkodnak Luthernek azok a sorai, amelyeket János Frigyes száz választófejedelemnek címzett akkor, amikor az a Buda eleste után meghirdetett törökellenes hadjáratot támogatandó, különadót akart kivetni alattvalóira. Ugyanakkor továbbra sem hallgatott arról, hogy a török fenyegetést a kereszténység a bűneivel hozta a saját fejére: „De még azok sorában is ott szeretnék lenni, akik tetteleg ártanak a töröknek vagy szenvednek el tőle valamit! Mert ha nem volnék ennyire öreg és beteg, személyesen vonulnék hadba! De az

1 Masznyik E. ford. Masznyik Endre (szerk.): *D. Luther Márton művei*. 1. köt. Pozsony, 1904, Luther Társaság, 52.

2 A Német-római Birodalommal ellentétben a török háborúk mindennapi frontvonalainak áldozatává váló Magyarországon Luthernek ez a gondolata számos korabeli és jóval később élt szerző művében visszaköszön, esetenként még azoknál is, akiknél aligha feltételezhetjük a Lutherrel fennálló közvetlen kapcsolatot. A török veszedelmet Isten büntetéséként értelmező gondolatkör példának okáért a református – tehát nem feltétlenül a lutheránus tanítás iránt elkötelezett – Kölcsey Ferenc *Himnuszában* is tetten érhető a XIX. század elején: „Hajh, de bűneink miatt / Gyúlt harag kebledben, / 'S elsújtád villámidat / Dörgő fellegedben, / Most rabló Mongol nyilát / Zúgattad felettünk, / Majd Töröktől rabigát / Vállainkra vettünk.”

3 Szita Sz. ford. Luther Márton: Előszók az Ószövetséghez. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 5. Bibliafordítás, vigasztalás, imádság*. Budapest, 2011, Luther Kiadó, 386.

4 Szita Sz. ford. Luther Márton: Előszók az Újszövetséghez. *LVM* 5. (3. jz.), 325.

imádságom az egyház imájával együtt már rég táborba szállt, s inkább attól tartok, hogy a mi németjeink túl vakmerően és anélkül, hogy előtte bünbánatot tartanának, már előre lenézik az ellenséget, akit nem szabad alábecsülni, mert a pokol minden ördöge támogatja. És ha Isten nem engesztelődik meg és nem áll mellettünk angyalaival együtt, akkor kevés remény van erőnkben és fegyverzetünkben.”⁵

Ebben az értelemben nyilatkozott egy asztali beszélgetés során is 1532-ben, amikor Szulejmán hadai az 1529-es kudarc után ismét Bécs ellen indultak, bár végül csak Kőszeg városáig jutottak: „Az biztos, hogy a török el fogja páholni Németországot. Igazán félek, hogy bevonul. Gyakran eszembe jut ez a siralmas veszedelem, és ettől gyakran kiüt rajtam a verejték. Márpedig Németország ezt a bajt nem tudja elhárítani. A törököt nem veri meg senki más, csak az a férfi, akinek a neve Krisztus és a Miatyánk és a Hitvallás. Sem a császár, sem Ferdinánd király, sem a fejedelmek nem fognak elérni semmit.”⁶

Ez nem jelenti azt, hogy Luther ne tekintette volna természetesnek, hogy a németek ellenállnak a pogány hódításnak. Sőt, amikor 1542-ben II. Joachim brandenburgi választófejedelem – a lutheránus fejedelmek egyike – ugyan sikertelenül, de megpróbálkozott Buda visszafoglalásával, erre célozva kijelentette, hogy tulajdonképpen egyedül az igaz keresztyének, azaz az ágostai hitvallású uralkodók tesznek ténylegesen is valamit a veszedelem elhárításáért: „1542. június 13-án Martinus doktor szívből jövő sóhajtozással panaszkolta a közelgő balsorsot, siralmat és nyomorúságot, amely Németországot

A török fenyegetésben Luther Isten büntetését látta

sújtani fogja sokféle bűneink miatt, főként az Isten oly kedves ígéjével szembeni súlyos hálátlanság miatt, valamint az Isten kegyelmével szembeni elbizakodottság miatt, hogy azzal ő ügyi elhalmoz minket, és mindezzel még most is gerjesztjük Isten haragját, amelyre megérett az idő. Ezért hát jön a török, Isten büntető vesseje Magyarországra nagy, erős sereggel. A német-római birodalom alszik, és jóllakottan szundikál; csak az Ágostai hitvallás választófejedelmei és városai állítottak sereget a török ellen.”⁷

Meglepően világos helyzetfelismerésről tanúskodnak Luthernek a mohácsi csatavesztés idején született szavai, amelyekben arról értekezik, hogy amennyiben a magyar püspökök nem álltak volna ellen az igaz hit terjedésének, és úgy történik meg a vereség, akkor mindenki őt és a lutheránusokat okolná a tragédiáért és az uralkodó haláláért.⁸ Így azonban, hogy a ma-

5 Csepregi Z. ford. Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Budapest, 2013, Luther Kiadó, 656. 3727. sz.

6 Márton L. ford. Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 8. Asztali beszélgetések*. Budapest, 2014, Luther Kiadó, 293. 2498b sz.

7 Márton L. ford. *LVM* 8. (6. jz.), 545. 4803 sz.

8 Ahogyan ez egyébként meg is történt nem egyszer: elegendő csak Pázmány Péter közismert kritikájára gondolni, amelyben a római katolikus főpap a lutheránusokat és az ő szemében velük csaknem azonos kálvinistákat, illetve a szerinte általuk okozott vallási szakadást hibáztatja az ország gyengeségeért, amelynek következtében lehetetlen volt sikeresen ellenállni a török hódításnak.

gyar főpapok javarészt kitarítottak a pápa mellett, visszájára fordult ez a lehetséges vád, és megint bebizonyosodott, hogy inkább a hamis keresztyénség az oka annak, hogy Isten győzni engedte a törököket. A Mohácsnál megözvegyült Mária királynénak *Négy vigasztaló zsoltár* című írásmagyarázati műve ajánlásában Luther így a gyász és a részvét mellett ismét Isten akaratának beteljesedéséről tudott beszélni: „Miután azonban sajnos a helyzet Isten hatalma és gondviselése folytán akképpen alakult, hogy a török ezt a kárt és nyomorúságot okozta, és Lajos királynak, Felsőged szeretett férjének nemes és fiatal vérét is kiontotta, az én szándékomnak is meg kellett változnia. Ha mármost a püspökök megengedték volna az evangélium terjedését, akkor most az egész világ azt kiabálná, hogy a lutheránus eretnokség miatt érte ez a csapás Magyarországot. Micsoda gyalázkodás lett volna akkor? Azt, hogy most kit tartanak ebben bűnösnek, megláthatják maguk! Isten, ahogy én látom, megakadályozta, hogy ilyesféle gyalázkodás támadjon.”⁹

Nem lehet tudni, hogy pontosan honnan szerezte az értesüléseit, de Luther 1540-ben azt is tudni vélte, hogy Habsburg Ferdinánd valamilyen paktumra készül a törökökkel, amelynek az éle a lutheránusok ellen irányulna. Eisenachi tartózkodása során írt erről feleségének: „[...] Ferdinánd király nagy felzúdulást akar kelteni azzal, hogy komaságra lép a törökkel az evangélikus fejedelmek ellen, de remélem, hogy ez nem igaz, túl kegyetlen volna.”¹⁰

Láthattuk, hogy a hírt voltaképpen Luther maga sem akarta elhinni, mint ahogyan ebben a formában az valóban aligha lehetett igaz. Annyi azonban tény, hogy a magyar trónhoz való

Csak az Ágostai hitvallás választófejedelmei és városai állítottak sereget a török ellen

jogát mindenáron érvényesíteni próbáló Ferdinánd nem sokkal korábban maga leplezte le követe útján az 1538 februárjában megkötött váradi békét¹¹ Szulejmán szultánnal, hogy ezzel is jelezze vetélytársának, a szultán szövetség-

gesének, Szapolyai Jánosnak a megbízhatatlanságát. Hogy ez a körülmény mennyire lehetett ismert Luther előtt, azt nem lehet tudni, annyi azonban tény, hogy mindkét levele, amelyekben a feleségének említést tesz Ferdinánd ilyen értelmű állhatatlanságáról, pontosan azokban a napokban íródott, amikor Szapolyai János Szászsebesen elhunyt. Ennek híre azonban ekkor még nyilván nem juthatott el Szászországba. Annyit mindenképpen tükröznek Luther megjegyzései, hogy élénken érdeklődött a török fenyegetéssel kapcsolatos kérdések iránt.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy Luther – bár Isten jogos büntetésének tekintette a török fenyegetést – nem hirdetett semlegességet vele szemben, sőt pártolta Károly császárnak

9 Böröcz E. ford. *LVM* 5. (3. jz.), 471.

10 Csepregi Z. ford. *LVM* 7. (5. jz.), 641.

11 A váradi béke szerint Szapolyai János és Ferdinánd kölcsönösen elismerik egymást Magyarország uralkodójának, miközben a tényleges hatalmat mindketten az addig a kezükön lévő területeken gyakorolják; amennyiben pedig az agglegény János utód nélkül halt volna meg, úgy a trón végérvényesen a tizenhat esztendővel fiatalabb Ferdinándra szállt volna. Minthogy azonban János király tudomást szerzett arról, hogy Ferdinánd a háta mögött egyezkedni próbált a szultánnal, váratlanul megnősült, halála előtt pedig – amikor már megszületett a fia – megeskette bizalmasát, György barátot, hogy nem fogja érvényesíteni a váradi békét.

az Oszmán Birodalom ellen tett politikai és katonai lépéseit. A törököket egyszerűen eszköznek tekintette Isten kezében, amellyel ítéletet akar mondani a hamis keresztyének felett, de akik ellen természetesen fegyverrel is védekezni kell. Emellett teológusként tudatában volt annak is, hogy a törökök pogányok, így tetteik aligha válhatnak a keresztyének javára, még akkor sem, ha látszólag úgy tűnne. Ezért a német nézőpontból olyannyira vészterhes 1541-es évben vagy nem sokkal utána intette az övéit egy asztali beszélgetésben, hogy ne tulajdonítsanak túlzott jelentőséget a törökök kétségkívül enyhe vallási politikájának, minthogy alapvetően egy istentelen népről és birodalomról van szó, akiknek maguknak is szükséges volna megtérniük: „A török igyekezete nagyon fortélyos és veszélyes a Német-római Birodalomra, de mi Istenhez fogunk könyörögni, hogy zavarja össze ennek a fondorlatait, ha minket a vallásszabadság hiú reményével próbálja tőrbe csalni; továbbá hogy Isten az igaz prédikátorok révén őket magukat térítse meg, mint Dániel esetében történt.”¹²

Következtetések, avagy lutheránusokként is vannak állampolgári jogaink és kötelességeink

Luthernek a világi hatalomhoz és az aktuális közéleti témákhoz való viszonyulását látva tegyük fel ismét a kérdést: milyen módon és milyen indíttatással vegyen részt a keresztyén, illetve a lutheránus ember a közéletben, hogyan foglaljon állást, hangoztassa-e egyáltalán a véleményét politikai kérdésekben?

Amikor a lutheránus keresztyénség valamiért feladja az eredeti és sajátos tájékozási pontjait, és a lutheri hitvallásosság helyett valamilyen egyéb, múltó értékekre próbálja alapozni az értékrendjét, gyakran elhangzik az a hamis védekezés, hogy korunkban már nem lehet a Luther idejében elfogadott gondolkodás szerint élni. Ez természetesen több vonatkozásban igaz is, ám éppen a világ és az egyház viszonyának változatlanágából kiindulva ebben a tekintetben aligha elfogadható. Elég talán arra utalnunk, hogy annak idején a magukat keresztyének nevező rajongó, profetikus mozgalmak hirdették azt, amit ma egyes – merjük kimondani: liberális és hozzájuk csatlakozó baloldali – körök hangoztatnak: az egyháznak és a papoknak semmi keresnivalójuk a közéletben.¹³

Holott nyilvánvaló – és Luther példáján láthattuk is ezt –, hogy ez a vélekedés alapjaiban hamis, hiszen a keresztyénség missziói hivatásának célja éppen a világ megváltoztatása, beleértve természetesen a politikai élet szereplőit is, amely változásnak, vagyis a megtérésnek következményei kell hogy legyenek a hatalom értelmezésében és gyakorlásában is. Ilyen értelemben pedig Luther magától értődően politizált, vagyis Isten igéjére támaszkodva állást foglalt közéleti, politikai ügyekben, illetve kritikát gyakorolt a hatalom egyik-másik birtokosa felett. Tette ezt abban a rendi államban, amelyben neki egyébként nem voltak a mai értelemben vett

12 Csepregi Z. ford. *LVM* 8. (6. jz.), 671. 6161. sz.

13 Itt egyébként a hazai közéletre olyannyira jellemző kettős mércével is találkozunk, hiszen ugyanezek a politikai körök teljesen természetesnek tartották, hogy több cikluson át éppen egy evangélikus lelkész ült egyikük parlamenti frakciójában képviselőként. Amint azonban más lelkészek pártpolitikai kötődés nélkül kritikát gyakoroltak a politikai tevékenységük felett, nyomban azzal vágtak vissza, hogy a papok ne politizáljanak.

politikai jogai, hiszen nem tartozott a nemesi rendhez. Ha ennek ellenére megszólalt ezekben a kérdésekben, akkor nyilvánvaló, hogy ennél kevesebbel ma sem érheti be az egyház.

Már csak azért sem, mert a világi hatalom bár bűnökkel fertőzött – talán ma sem jobban, mint bármikor a történelemben –, alapjaiban mégis Isten teremtési rendjeként van jelen a világban. Ehhez pedig mai közjogi berendezkedésünk szerint olyan állampolgári jogok és kötelességek társulnak, amelyek minden nagykorú polgár felelős részvételét jelentik a közügyek gyakorlásában. Kisarkítva tehát azt is mondhatjuk, hogy ha a történelmet formáló Úr engedte ilyen mértékben kiszélesíteni a politikai jogokat a reneszánsz korhoz képest, akkor a közéleti, politikai kérdésekben állást nem foglaló, esetleg taktikázó vagy hallgató egyház egyenesen az ő akaratát veszi semmibe ezzel a magatartásával.

Az ugyanakkor magától értetődik, hogy a keresztyén ember számára a politikai állásfoglalásnak is egyedüli mércéje Isten ígéje lehet. Ez nem jelenti azt, hogy feltétlenül és minden esetben a névleg keresztyén színezetű politikai erőket támogatja, és kritika nélkül azonosul ezeknek valamennyi politikai céljával és álláspontjával. Ellenkezőleg: minthogy az egyháznak Isten ígését kell megszólaltatnia abban a világban, amely alapvetően ellenséges Istennel szemben, szükségszerű, hogy kritikai módon nyilvánuljon meg bizonyos politikai kérdésekben. Ez nem tévesztendő össze az egyébként gyakran szükséges civil kontrollal, minthogy a viszonyítási alap itt nem valamiféle ingatag és változékony társadalmi szerződés, hanem Isten ígéje. Az egyház nem a kormány ellenzéke, hanem Krisztus népe: akkor is az, amikor a kormány ellen kell megszólalnia; ugyanakkor nem is a kormány szócsöve, akkor sem, amikor az Isten ígésének mércéjén megálló kormányzati kezdeményezések mellett foglal állást, kivívva ezzel adott esetben az ellenzék haragját.

A keresztyén embernek világosan kell látnia a világi felsőbbtség jogainak és kötelességeinek a kérdésében, amihez Luther igencsak egyértelmű útmutatást hagyott ránk. Eszerint a világi felsőbbtség Isten akaratából végzi szolgálatát, így annak engedelmeskednünk kell. Azt sem vonhatjuk kétségbe, hogy a világi felsőbbtség annak érdekében, hogy védelmezze a polgárok életét – természetesen a keresztyénekét is –, jogosan vesz igénybe korlátozó eszközöket, illetve akár erőszakhoz is folyamodhat. Megjegyzendő, hogy a hagyományos keresztyén értékrendet alapvetően tagadó liberális felfogás az államnak ezeket a jogait vitatja előszeretettel napjainkban, különös módon azonban éppen a keresztyén alapokon nyugvó erkölcsi alapokra – az emberi jogokra – hivatkozva. E szerint a felfogás szerint az egyén jogai akkor is felülírják a társadalmi érdeket, ha az egyén bizonyíthatóan a társadalmi rend ellensége, vagyis köztörvényes bűn-

cselekmény elkövetője. A valóság viszont az, hogy a szeretet isteni parancsa nem tiltja, hanem kifejezetten előírja a világi felsőbbtségnek – de csakis annak! – az erőszak alkalmazását,

Luther magától értődően politizált

szélsőséges esetben akár az élet elvételét is, ha ezzel védelmezi a rábizottak, mai közjogi fogalmaink szerint az állampolgárok nyugalomát, vagyonát, testi épségét és életét. Az egyháznak ilyen esetekben aligha az emberi jogoknak első hallásra a biblikus, a szeretetet középpontba állító keresztyén etikával összecsengő elvét kell hangoztatnia, mint inkább támogatnia a világi

felsőbbségnek a rend megvédésére irányuló fáradozását, akkor is, ha az esetleg erőszakos fellépést jelent a bűncselekmények elkövetőivel szemben.

Mindez természetesen nem jelentheti azt, hogy az egyháznak, a lelkészeknek és a híveknek feltétlenül támogatniuk kell a világi felsőbbséget, és nem gyakorolhatnak kritikát annak működése felett. Amennyiben a világi felsőbbség nem tölti be az Isten teremtési rendjében meghatározott szerepét, hanem emberi módon, Isten igéjével szembehelyezkedve kormányoz, akkor az egyháznak nemcsak lehetősége, de egyenesen kötelessége is az, hogy szembesítse a hatalom gyakorlóit a bűneikkel.¹⁴ Ebben az esetben

A keresztyén ember számára a politikai állásfoglalásnak is egyedüli mércéje Isten igéje lehet.

megengedett, hogy a hívő ember szembeszegüljön a hatalommal, és a fennálló törvények alapján neki megengedett módon fellépjen ellene, sőt le is váltsa azt. Ha úgy tetszik: kötelességünk, hogy politizáljunk. Luther itt egyetlen határt szabott: az öntörvényű erőszaktól és a lázadástól tartózkodni kell, hiszen a keresztyén embernek a felsőbbségről kritikát mondani jogában áll, erőszakkal lázadoznia azonban nem szabad, hanem ehelyett túrnie kell a nyilvánvaló törvényteleniséget, Istenre bízva a helyzet megoldását. Megjegyezzük, hogy az állampolgári jogokat eléggé tágra értelmező polgári demokrácia minden eddigi történelmi korhoz képest szélesebbre nyitotta a kormányzat törvénytelenégeivel szembeni fellépés lehetséges módozatait, elvéve az esetlegesen hallgató egyháztól annak a hamis védekezésnek a lehetőségét, hogy ő nem akar politizálni.

A fentiekben általában véve az egyházzól, illetve a hívő emberekről beszéltünk. Magától értetődik, hogy mindez még fokozottabban vonatkozik az egyház szabályszerűen elhívott és felszentelt szolgálóira, a lelkészekre – és nyilvánvaló módon még inkább az egyház apostoliságát, egyetemességét és egységét a hivataluk és szolgálatuk révén megtestesíteni hivatott püspökökre. A lelkésznek tehát nemcsak joga, hanem kötelessége is az, hogy vezesse a rá bízott gyülekezetet közelebbi kérdésekben is: természetesen nem abban a tekintetben, hogy melyik jelöltre vagy pártra szavazzanak a hívek, hanem hogy miként viszonyuljanak a hatalom döntéseihez, illetve hogy hol van az a pont, amelynél az elkötelezett keresztyén embernek joga, sőt kötelessége szembefordulnia a felsőbbséggel, és bár törvényes módon, de fellépni vele szemben.

Az egyház társadalmi felelősségvállalásának Luther által olyannyira egyértelműen látott helyzetét persze beárnyékolhatja néhány aktuális körülmény. Nyilvánvaló, hogy ezek összefüggésében sem térhetünk el attól az úttól, amelyet Luther mutatott nekünk. A jelenlegi helyzetünk ugyanakkor jó néhány kínos kérdést vet fel, amelyek mellett nem mehetünk el szó nélkül.

Külön tanulmányt igényelne annak az értékelése, hogy pontosan mit is jelent 2017-ben Magyarországon ApCsel 5,29 („Istennek kell inkább engedelmességnünk, mint az embereknek.«”) értelmében cselekedni, amikor sorozatosan szembesülünk egyrészt a törvényesen megválasztott – a hagyományos politikai berendezkedés szerint önmagát nemzeti, konzervatív

¹⁴ Illusztrációként talán elegendő felhozunk Nátánnak a Betsabét elcsábító és a férjét, Úriást meggyilkoltató Dávid király ellen mondott példabeszédét (2Sám 12,1–14).

és keresztyén értékrendűnek tekintő – kormánzatnak a keresztyén értékrenddel ellentétes magatartásával, illetve az ellenzéknek legalább ugyanilyen mértékű, biblikus szempontból vállalhatatlan álláspontjaival.

Ugyancsak átfogó elemzést érdemelne az a helyzet, amely szerint ma hazánkban az egyház jelentős részben anyagi függőségben van a mindenkori hatalomtól. Ezzel nem azt állítjuk, hogy a felsőbbség diktálna az egyháznak, vagy megszarolná azt, annyit azonban igen, hogy az egyházat és az államot irányító vezetők a zsigerekbe ivódott Kádár-kori kontraszelektációs gondolkodás-mód szerint akár törekedhetnek arra is, hogy közvetlen összefüggést találjanak az egyház társadalmi szolgálata és az őt egyébként törvényesen megillető finanszírozás között. Magyarán: az egyház vezetői nem mernek fellépni a kormányzat esetleges túlkapásaival szemben, minthogy az anyagi háttérüket nagyrészt az állami források biztosítják.

Nem rejthetjük véka alá azt sem, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház nem kizárólag, de nagymértékben önhibájából is terhes örökségként görgeti maga előtt a kibeszéletlen közelmúltját, vagyis annak az időszaknak az örökségét, amikor a kommunista diktatúrában a hivatalos

Az egyház *nem a kormány ellenzéke, hanem Krisztus népe*

egyházi vezetés egyoldalúan a kommunista eszme és hatalom támogatásában látta az egyház közéleti felelősségvállalásának megvalósulását. Ez a kérdéskör olyannyira szerteágazó, hogy jelen tanulmányban legfeljebb az egyes téma-

körök felsorolására szorítkozhatunk: az egyházban tevékenykedő ügynököknek és az általuk elkövetett bűnöknek a néven nevezése; a diakóniai teológiának a szovjet agressziót békemunkaként és az egyházbromboló szocializmust haladó, a keresztyénséggel összhangban cselekvő társadalmi formaként feltüntetendő törekvése; az egyházon belüli kontraszelektáció kérdése.

Amíg magunk nem rendezzük az Isten ígéjének következetessége szerint ezeket a kérdéseket, addig aligha remélhetjük, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház hitelesen és Krisztustól kapott hivatásának megfelelően képes lesz állást foglalni a bennünket szorító közéleti kérdésekben, noha híveink ezt joggal várják el tőlünk.

Érdemes ebben a tekintetben is Lutherhez fordulnunk, aki egyértelműen kijelentette, hogy az egyház szolgálatainak kötelességük állást foglalni a közélettel kapcsolatos kérdésekben, éppen azért, mert ők Isten szolgálatában fáradoznak ebben a világban: „Mert bár a felsőbbség Isten rendelése, ugyanakkor Isten fenntartotta a prédikátornak azt a jogot, hogy a bűnt és a jogtalanságot ostorozza. Eszerint kell ostorozni a világi hatalmasságokat is, ha szerencsétlen alattvalóik javait tönkreteszik, és megengedik, hogy az uzsora és a rossz kormányzás kiszipolyozza őket. Arra viszont már nem illetékes a prédikátor, hogy ő írja elő a rendtartást, vagy ő szabja meg, milyen drágán árusítsák a kenyeret, mérjék ki a húst stb. Általában arra intsen, hogy ki-ki a maga posztján szorgosan és híven tegye azt, amit Isten parancsolt neki, ne lopjon, ne kövessen el házasságtörést, ne kaparintson és ne ragadozzon, ne csapja be és ne rövidítse meg a többieket.”¹⁵

15 Márton L. ford. *LVM* 8. (6. jz.), 582. 5258. sz.

Jövevényekből és vándorokból született az Isten háza népe

Bodoky Richárd: Jövevények és vándorok. Családtörténeti töredékek a kezdetektől 1870-ig. Budapest, 2016, Luther Kiadó, 584 o.

Bodoky Richárd református lelkész író (1908–1996) *Jövevények és vándorok* című, alcímében családtörténeti töredékeknek nevezett családreghényének második kiadása a Reformációi Emlékbizottság támogatásával a Luther Kiadó gondozásában jelent meg 2016 végén. Ez a könyv – az eredetileg családi kiadásban 1996-ban és 1997-ben megjelent regénysorozat első két kötete¹ – most szerkesztettebb formában, megújított jegyzetanyaggal került az olvasók elé. A család ezzel a kiadással a szerző halálának huszadik évfordulójára emlékezik.

A *Jövevények és vándorok* családreghény, cselekményének középpontjában a Biberauer család több generáción átívelő története áll. A feldolgozott történet sok más regénnyel ellentétben tapinthatóan hiteles, hiszen egy „bámulatos épségben megmaradt családi irattár” (8. old.) – anyakönyvi kivonatok, az élet minden területére kiterjedő naplófeljegyzések, levelek, iskolai bizonyítványok és különböző emléklapok – állt az író rendelkezésére. A könyvben sokszor hosszan idézett levelek és naplórészletek betekintést engednek a szereplők gondolkodásába, kapcsolataik őszinteségébe, döntéseik gyökereibe. Ugyanakkor a *Jövevények és vándorok* a történelemben mélyen beleágyazott családreghény, ezt bizonyítja a könyv bibliográfiájában felsorolt, a szerző által felhasznált, a szereplők korszakaival foglalkozó száznál több történelmi, egyház-, kultúra-, iskola- és iptörténeti mű s a könyv végén több mint nyolcszáz nevet tartalmazó névmutató.

A vizsgált Biberauer-Bodoky család szerteágazó felmenői a XVII. század közepe óta megtalálhatóak a Balatontól északnyugatra fekvő szabad királyi városok német ajkú evangélikus egyházközségei anyakönyveiben. Valamennyien háztulajdonosok, a családírók céhekbe tömörült mesteremberek, tisztességes munkájukat a céhek szigorúsága ellenőrzi és védi. A tekintélyesebbek szerepet kapnak a céh önkormányzatában és/vagy a gyülekezet presbitériumában. Kitérni egyedül a papi hivatás útján lehetséges.

Ez történt az első főszereplő, a grazi „akatolikus” gyülekezet evangélikus lelkésze, a kőszegi születésű Michael Biberauer (1791–1859) esetében. Német ajkú magyar apa, Jakobus Biberauer polgár és posztókészítő, valamint kétnyelvű (magyar és német) anya, nemes Falvai Zsuzsanna első gyermekeként született. A helyi iskola elvégzése után a soproni evangélikus

1 Bodoky Richárd: *Jövevények és vándorok. Családtörténeti töredékek I. (1860-ig)*. Budapest, 1996, Bodoky Richárdné; Bodoky Richárd: *Jövevények és vándorok. Családtörténeti töredékek II. (1860–1870)*. Budapest, 1997, Bodoky Richárdné

gimnáziumban szívta magába a kiváló iskola rendkívüli szellemiségét, s bár a Mária Terézia-féle rendelkezés értelmében ott magyar nyelvet és irodalmat nem tanulhatott, a Kis János vezette irodalmi körben még magyarul is verselhetett! Később a jenai egyetemen hallgatott teológiát és filozófiát, történelmet, sőt fizikát és matematikát is. Közben Kőszegen tanítóskodott, majd felszentelése után a távollévő lelkészt helyettesítette. 1821-ben egy karintiai hegyi faluból az újraéledő grazi közös protestáns gyülekezet hívta meg lelkészének. Itt szolgált 1858-ban történt nyugdíjba meneteléig. Egészséges pietizmusát, azaz „mély érzelmi töltetű, magas etikai szintű,

A Jövevények és vándorok családrege

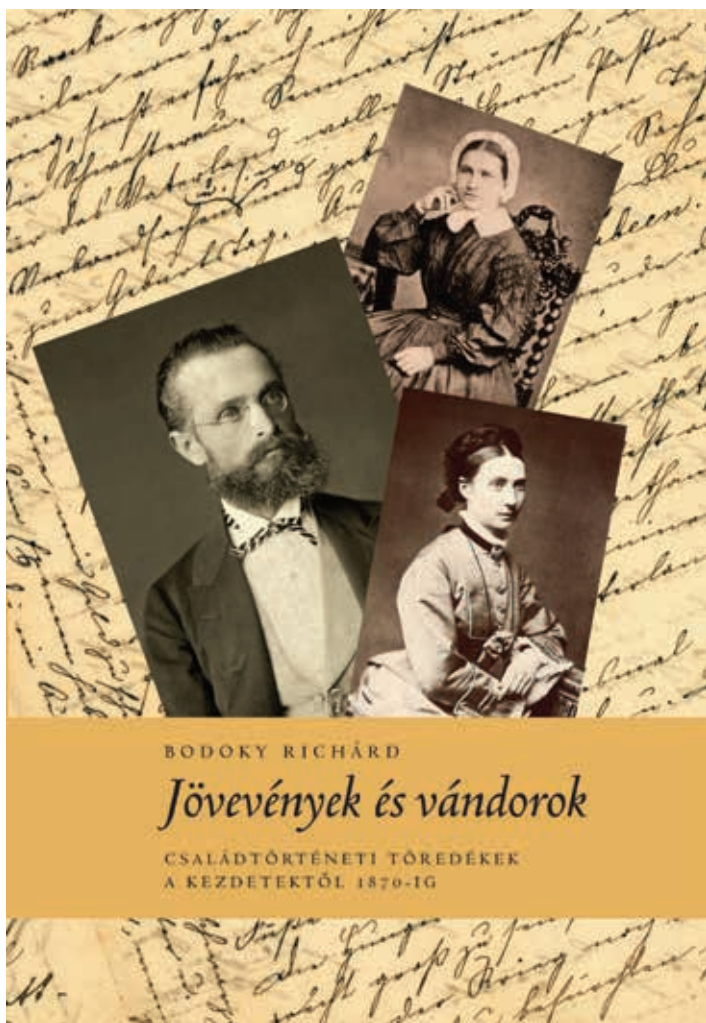
igeolvasó és imádkozó hitéletű” (80. old.) a szülői házból vitte magával. A vegyes gyülekezetben elmondott ébresztő igehirdetését a bibliai textus mély ismeretére alapozta, s a tolerancia jegyében

minden szolgálatában a két hitvallás (az ágostai és a helvét) közös lényegére összpontosított.

A Grazban töltött közel négy évtizedet a hatóságok elleni harcok jellemezték. Kérvények sorát nyújtották be, használaton kívüli templomot szerettek volna megvásárolni, majd újat építeni, végül csak egy lakóházat építhettek. Folyt a harc többek között azért, hogy az „akatolikusokat” ne tekintsék másodrendű polgároknak, ne kelljen az egyházi tizedet, valamint a saját lelkészük által elvégzett szolgálatokért járó stólat is a katolikus plébánosoknak fizetniük. Az ezzel kapcsolatos, több, mint száz aláírással megerősített kérvényüket a bécsi evangélikus és református konzisztóriumok nem is továbbították. Érthető, hogy a harcokba sokszor belefáradt lelkész politikai vagy egyházi indexre tett könyveket vásárolt és olvasott. Ám igehirdetésében nem politizált. Ennek bizonyossága volt a gyülekezethez tartozó, de hitét nem gyakorló „bresciai hiéna”, Baron Julius von Haynau temetése. A hatalom a halott érdemeinek méltatását várta, a közvélemény nagyobb része a kíméletlen zsarnok feletti ítéletet, a szorongó lelkész mindkét várakozást figyelmen kívül hagyta. A választott textus alapján – „Elvégeztetett, hogy az emberek egyszer meghaljanak, azután az ítélet!” (Zsid 9,27) – a Teremtő elé állította az elhunytat, de önmagát és a tekintélyes hallgatóságot is. Az öregedő pap hű maradt önmagához s a szolgálatba hívó Istenéhez.²

A családrege második, nagyobb részének főszereplője, Michael lelkész fia, Theodor Biberauer (Graz, 1829 – Budapest, 1913) vasúti mérnök, aki 1848 márciusában a grazi mérnökhallgatók szabadcsapatának egyik vezetőjeként aktív kapcsolatban állt a bécsi forradalmi ifjúsággal. Mint mérnök számos ausztriai és magyarországi vasútvonal vágányhálózatának kiépítésében, felügyeletében részt vett, végül ezek következtében Pestre kellett költöznie. A pesti főpályaudvar, az indóház biztonságos működtetésével bízták meg. Már előzőleg is találkozott az önkéntes vonzódáson alapuló asszimilációval, a magyarosodással. A német anyanyelvű evangélikusok hitük védelme miatt kapcsolódnak „a vallásszabadságért küzdő rendi, nemesi nem-

2 A temetési igehirdetés megjelent: Dr. Csanády Andrásné: Michael Biberauer lelkész 1853. március 18-án a grazi Heilandskirchében Haynau koporsója felett elmondott német nyelvű prédikációjának magyar szövege. Kereszténység Új folyam 104. szám – 2014. 4. szám 35–38. old. – A temetésről bővebben: id. Zászkaliczky Pál: Haynau temetése evangélikus lelkész szolgálatával. Olvasmányélmény egy családrege lapjairól. Uott. 39–45. old.

zethez.” (31. old.) A városokban élő ifjúság pedig Petőfi versein tanul magyarul, s „hungarus” tudatát öntudatos magyarsággá váltja.

Theodor angliai tanulmányútján megismerkedik a skót Szabad Egyház hatására megalakult Evangéliumi (Alliance) Szövetség munkájával, amelynek tagjai belülről akarták megújítani az evangéliumi egyházak életét. Más alkalommal a kaiserswerthi diakonisszák belmissziói és betegápolói szolgálata állított számára követendő példát. Újabb angliai útján szellemi fogyatékos gyermekek gondozására szolgáló otthon s egy gyógyíthatatlan betegek számára létesített ispotályt tanulmányozott. S mindenütt Európában ismerősöket, sőt támogatókat keresett és talált itthoni terveinek megvalósításához.

A vasúti mérnök, ahogyan egyre emelkedik a ranglétrán, s dolgozik maximális erővel hivatásban, észreveszi környezetének, Pest életének kiáltó ellentmondásait, a gyári munkások kizsákmányolását, az írástudatlanság, a betegségek és az alkoholizmus kártételét. Észreveszi a kiöregedett nevelőnők, a mindenfelől Pestre özönlött fiatal mesterlegények, cselédleányok és

A Teremtő elé állította az elhunytat, de önmagát és a tekintélyes hallgatóságot is.

árvák sorsának kilátástalanságát. Munkatársává válik Török Pál református lelkésznek, testvéri kapcsolatba kerül Székács József pesti és Bauhofer György budai evangélikus lelkésszel, s

írja figyelmet felhívó, egyháziak és a gazdag polgárok lelkiismeretét felrázó, a neve kezdőbetűivel jelzett cikkeit. Elsőként a protestáns árvaház épül fel a legkülönbözőbb egyházi, kegyességi körök összefogásából, ebben az esetben „az ébredés hívei valamint a liberálisok találkoztak a diakóniában.” (276. old.) Máskor viszont a kegyességi irányzatok közötti ellentétek egy-egy felekezeten belül is okoztak szinte kibékíthetetlen feszültségeket. Ezek után Theodor – külföldi mintára – a legényegylet létesítését tűzi ki célul, többek között a „keresztyén lelkület és erkölcs erősítése, a szakmai műveltség és szaktudás elmélyítése, a szociális rászoruló és beteg, öreg tagok segélyezése, ápolásának biztosítása” (250. old.) céljából. A legényegylet hallatlan nagy összefogás révén alakult meg, a mecénások sorában ott találjuk többek között Balassa János sebészt és Barabás Miklós festőt, Hunfalvy Pált és Pákh Albert jogászt, Schulek Ödönt és Heckenast Gusztáv nyomdászt. A védnökök Török és Székács lelkészek voltak, Theodort választják titkárrá. A feladatok azonban nem fogynak, s a „laikus” Biberauer, aki „*Ein Laie*” aláírással látja el lelkesítő cikkeit, kitézi az újabb célokat. Az összefogást megáldja az egyház Ura: 1864. február 2-án megalakul a német református leányegyház, majd számos külföldi és hazai támogatót, mint „ágyalapítót” szervezett be a gyülekezet által alapított Bethesda Kórház számára. Külföldi hittudósok Tischendorftól Luthardig, vezető egyházi emberek Könisbergtől Hamburgig, magyarok Deák Ferentől Jókai Morig csatlakoznak. S a közben – harmincnegyes éven – a pesti indóház pályafenntartási főnökévé lett, apja halála után pedig családfővé vált, megházasodott, s első felesége elvesztése után újra nősült, gyermekeket nevelt. Hihetetlen munkabírásával tette

dolgát, s ugyanakkor számos barátot szerzett a német Gusztáv Adolf Egylettől, a bázeli és a zürichi egyházak vezetőitől Glasgow-ig és Londonig. S a jelen könyv végén olvashatunk arról, hogy a sok harc és küzdelem után 1870 Péter-Pál napján

Észreveszi környezetének, Pest életének kiáltó ellentmondásait

megtörténik a pesti német református templom alapkövetétele.

Ugyanakkor Theodor éles szemmel veszi észre az Alföldön élők szellemi-lelki elmaradottságát. Nem érti, hogy a bécsi udvarnak a protestáns egyházakat sértő rendelkezéseit sokan beletörődéssel fogadják, s az ország népe minden sérelmet elfeledve, nagy lelkesedéssel fogadja Ferenc József és Erzsébet budai koronázását.

Mindezzel még csak igen kis mértékben vázoltuk fel a családregény igen olvasmányos gazdag tartalmát. Nem is szóltunk arról, hogy Theodor legfiatalabb húga, Hermine Biberauer (1844–

1868) volt az első magyar diakonissza, aki kiképzését Kaiserswerthben nyerte, s korai haláláig a bejrúti Coár árvaházban dolgozott. Nem említhettük a rokonsághoz tartozó svájci származású Ganz Ábrahámot, aki mesterlegényből szorgalmával lett Pest legnagyobb gyártulajdonosává, az általa gyártott törésmentes vasúti kerekek sokáig futottak Európa összes sínpályáin. Több tucatnyi alkalmazottját – másokkal ellentétben – jól megfizette, munkatársainak tartotta. Története külön regény a regényben.

Ám nagyon érdemes figyelniük Theodor Istentől kapott segítőtársaira, korán elhunyt első felesége, Christian Erskine Stuart (1832–1860), illetve második felesége, Marie Pospesch (1842–1923) nagyszerű alakjaira. A családregegyben hosszú levélrészletek tanúskodnak arról, hogyan bátorították egymást a családtagok. S olvashatunk szívszorító, ám őszinte hittel történt búcsúzásokról, amikor is valamelyikük a földi életből az örökkévalóságba távozott.

Az ember, akár a családregegy egy-egy szereplője, a történelem viharaihoz képest rendszerint hulló falevél, melyet akadálytalanul sodor magával a szél. Ám ez a regény azt bizonyítja, hogy Michael és Theodor Biberauer erősebben kapaszkodtak az „ágba”, a szolgálatba elhívó Krisztusukba, s így ellen tudtak állni a sodrásnak. Sőt a maguk helyén – ahová az Isten állította őket – még alakították is a történelmet. A grazi pap kítartó szolgálata révén a gyülekezet kétszáz esztendősi tetszhalálából való feltámasztása valóra vált. A pesti indóház főnöke pedig, jóllehet laikusnak nevezte magát, sok szakembert megszegényítő tudással, imádsággal és szívós leleménnyel segített a Pestre telepedett „jövevények és vándorok” sokaságának, hogy „polgártársai [legyenek] a szenteknek és háza népe Istennek.” (Ef 2,19) De harmadikként ide kell sorolnunk a családregegy szerzőjét is, Dr. Bodoky (Biberauer) Richárd református lelkészt, a Filadelfia Diakonissza Intézet és a Bethesda Kórház lelkész igazgatóját (1908–1996), Michael dédunokáját, akit a protestáns rendek (diakonisszaintézetek) felszámolása (1951) és az állam későbbi intézkedései megfosztották a diakónia szolgálatától, majd 51 évesen egyháza állományon kívüli segédlelkésszé minősített. Ő pedig „azokban az években, amelyekben a történelem gondoskodott arról, hogy sok szabadidőm

legyen” – olvasható könyve ajánlásában (oldalszám nélküli old.), - megírta a mai olvasók okulására és biztatására ezt a gazdag és hiteles családregegyt. Így szolgálta tovább az Isten háza népét. A könyv megírása is kemény kiállítás a sodrás ellen. Legyen hát bátorító figyelmeztetése, hitet erősítő olvasmánya a mai lelkészeknek és presbitereknek, papoknak és „laikusoknak”, minden igehallgatónak, a mai jövevényeknek és vándoroknak!

A könyv megírása is kemény kiállítás a sodrás ellen.

„Az ébredés hívei valamint a liberálisok találkoztak a diakóniában.”

Marburg és Leuenberg – ami összeköt és ami elválaszt.

A *Leuenbergi Konkordiáról* – még egyszer

Néhány kiegészítést szeretnék fűzni a *Leuenbergi Konkordiát* az úrvacsora-értelmezés szempontjából és a marburgi kollokviumra tekintettel értékelő tanulmányhoz, amely Weltler Gábor tollából a *Keresztyén Igazság* 112. számában jelent meg.¹

A *Leuenbergi Konkordia* előzménye az arnoldshaini nyolc tétel az úrvacsoráról, amelyet a német evangélikus, református és uniált tartományi egyházak vegyes bizottsága 1947 és 1957 között dolgozott ki. A szándék az volt, hogy a második világháború utáni, addig nem tapasztalt mértékű társadalmi mobilitás közepette segítse azokat, akik egy másik hitvallást valló tartományi egyház területére költözve szeretnének az egyház tagjai lenni. Addig ugyanis nem volt kivételes az olyan helyzet, hogy valaki az egyik evangélikus tartományi egyházból egy másikba költözve csak újabb konfirmáció után vehetett úrvacsorát. Az arnoldshaini tételek hivatalosan nem váltak elfogadottakká, de nagy vitát váltottak ki. És folytatódott az az állapot, hogy egyszerűen csak szemet hunytak a probléma fölött (*Möbelwagenkonversion*). Új tárgyalások kezdődtek 1968-ban, és ezek eredménye lett a *Leuenbergi Konkordia* (1973) elfogadása.

Az elkészült szöveggel kapcsolatban fel lehet tenni azt az alapvető kérdést, hogy egyáltalán szükséges-e tanbeli egység ahhoz, hogy a különböző felekezetek között az úrvacsorai közösség lehetséges legyen. Nem elegendő-e, hogy az úrvacsora kiosztásával és vételével Krisztus rendelkezésének engedelmeskedünk, és hogy ő az, aki ajándékának vételére meghív. A *Leuenbergi Konkordia* szövege (2. cikk) az ágostai hitvallás 7. cikkét idézi az egyház egységéről, de a szövegben nem az egység, hanem csak az egyházközösség kinyilvánításáról van szó. Már ez is mutatja, hogy Leuenbergéről számos kérdést fel lehet és fel is kell tenni, amint ezt sokan, elsősorban külföldön, meg is tették. Ennek áttekintése meghaladná ezen írás terjedelmét, pedig igen szükséges lenne.

A megjelent tanulmányra tekintve mindenekelőtt vitatom azt az alaphangot, amely evangélikus egyházunknak az elmúlt évszázadokban végbement megszegényedéséért, hogy „sikerült megfeledezni szép liturgiánkról és az úrvacsora páratlan ajándékáról egyaránt”², csak a reformátusokat, a velük való együttműködést, közeledést és párbeszédet teszi felelőssé. Emlékeztetni szeretnék arra, hogy *A nagy káté* előszavában Luther nemcsak a római hithez ragaszkodó papokat marasztalja el, hanem azokat is, akik „most megszabadultak a hét zsolozsma haszontalan, fárasztó mormolásától”³, vagyis akik a reformációhoz csatlakoztak, és korholja azokat,

1 Weltler Gábor: A *Leuenbergi Konkordia* értékelése az úrvacsora-értelmezés szempontjából – tekintettel a marburgi kollokviumra. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2016. 4. sz. 12–27. old.

2 Weltler G.: A *Leuenbergi Konkordia* értékelése... (1. jz.), 27.

3 Pröhle K. ford. Luther Márton: A nagy káté. In *Luther Márton négy hitvallása. A keresztyén ember szabadságáról, A kis káté, A nagy káté, A keresztyén hit főtételei*. Budapest, 1983, A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya, 117.

akik az evangéliumból nem jegyezték meg mást, „csak ezt a rothadt, káros, gyalázatos, testi szabadságot.”⁴ Kevesen tudják, hogy Zwingli úrvacsorai liturgiája sok ősi istentiszteleti elemet őrzött meg. A XVI–XVII. századi reformátusságtól pedig nem volt távol a gregorián ének. Nagyon komolyan meg kellene különböztetni és különválasztani az ellenreformációnak, a felvilágosodásnak és a kálvinizmusnak a hazai evangélikusságra gyakorolt hatását.

Vitathatatlan kiindulópont, hogy a hit igazságát nem lehet gyakorlati (sem politikai, sem egyházpolitikai) érdekeknek alávetni. A marburgi tanácskozás résztvevői 1529-ben ehhez ragaszkodtak, és nem kötöttek kompromisszumot. Tizennégy cikkben mégis vita nélkül egyetértettek. De érdemes hangsúlyozni a vitatott és a tanulmányban is idézett 15. cikkből az úrvacsorai egyetértés elemeit, nevezetesen, hogy 1. az úrvacsorát két szín alatt kell élvezni; 2. általa nem egyik ember szerez a másoknak, holtnak vagy élőnek kegyelmet; 3. az Jézus Krisztus valóságos testének és vérének szentsége; 4. ennek a testnek és vérnek lelki élvezése minden keresztyénnek szükséges; 5. rendeltetése pedig, hogy általa a gyenge lelkek hitre és szeretetre indíttassanak a Szentlélek által. A *Marburgi cikkeket* Luther és Zwingli elfogadta, de rögzítették, hogy nem tudtak megegyezni abban, hogy „vajon Krisztus valóságos teste és vére testileg van-e a kenyérben és borban”⁵

A hit igazságát *nem lehet gyakorlati (sem politikai, sem egyházpolitikai) érdekeknek alávetni.*

A tanulmány ennek a cikknek ezt az egyetlen vitapontját nevezi meg, mint „mind közül leginkább lényegeset”.⁶ Ezzel nem egyeztethető össze a szerző másik megállapítása, tudniillik, hogy „Jézus úrvacsorai jelenlétével kapcsolatban Luthert nem a »hogyan lehetséges«, hanem a »miért« kérdése érdekelte.”⁷ Úgy tűnik, hogy Bonhoeffer hasonlóan közelítette meg a kérdést: „Krisztus szentségi jelenlétének kérdését nem lehet a hogyan-kérdés felől megválaszolni. Kívan jelen a szentségben? Csak így hangozhat a kérdés. A megdicsőült és megaláztatott Isten-ember egész személye van jelen, ez a válasz.”⁸

Luther az ógyházi krisztológiai dogmák nyomán Krisztus egyetlen személyét vallotta, aki Isten fia és Mária fia. Karlstadt, Zwingli és Kálvin voltak azok, akik nemcsak megkülönböztették e kettőt, hanem el is szakították egymástól, mintha két különböző személy lennének. Ez a vita később az evangélikusok között is fellángolt, míg az *Egyességi irat* 7. és 8. cikke le nem zárta azzal, hogy az úrvacsora értelmezésében a szerzési ígékhez kell ragaszkodni, Krisztus személyének dolgában pedig a személyi egységhez.

A *Leuenbergi Konkordia* két helyen is utal arra, hogy a megállapodás nem a XVI. századi viták folytatását vagy azoknak a lezárását jelenti. A konkordia szövegének megfogalmazói nem

4 Pröhle K. ford. Luther Márton: *A nagy káté...* (3. jz.) 118.

5 Masznyik E. ford. A Marburgi cikkek. In Csepregi Zoltán (szerk.): *Luther válogatott művei 7. Levelek*. Budapest, 2013, Luther Kiadó, 494, 1475+ sz.

6 Weltler G.: *A Leuenbergi Konkordia értékelése...* (1. jz.), 24.

7 Weltler G.: *A Leuenbergi Konkordia értékelése...* (1. jz.), 21.

8 Bonhoeffer, Dietrich: *Christologie*, 1933. In: Bonhoeffer-Auswahl Band 2. Siebenstern Taschenbuch Verlag: München und Hamburg, 1970. 62. o.

vállalkoztak arra, hogy újra lefolytassák Luther és Zwingli vitáját, vagy hogy ott folytassák azt, ahol a két reformátor abbahagyta, és arra sem, hogy nyugvópontra juttassák, amit Luther és Zwingli nem tudott elvégezni annak idején Marburgban. A korábbi hitvallások félretolása nélkül olyan közös szövegre törekedtek, amelyről úgy vélték, hogy megfelelő alapot nyújt evangélikusok és reformátusok úrvacsorai közösségéhez. Nem arról van tehát szó, hogy visszavonták vagy felülírták volna a XVI. századi hitvallásokat, hanem ragaszkodtak azokhoz, de megvallották azt is, amit ma a hit lényeges tartalmaként közösen tudnak vallani. Tanulmányában Weltler Gábor „nagyon árnyalt és ködös megfogalmazásnak”⁹ mondja a *Leuenbergi Konkordiát*, amelynek történeti előzményét a változtatott ágostai hitvallásban látja. Vessünk egy pillantást a konkordiára! Mit tartalmaz a *Leuenbergi Konkordia* Jézus Krisztus jelenlétéről az úrvacsorában?

A feltámadott Krisztus adja (ön)magát nekünk az úrvacsorában;
mindenkiért feláldoztatott testében és vérében;
az ígéret igéje által;
a kenyér és a bor színe alatt;
ezáltal bűnbocsánatot ad;
felszabadít hitben való új életre;
megtapasztalhatjuk, hogy testének tagjai vagyunk;
vallást teszünk a feltámadt Úr jelenlétéről;
fenntartás nélkül adja önmagát mindenkinek, aki a kenyeret és a bort veszi;
a hívők az úrvacsorát üdvösségükre, a hitetlenek pedig ítéletükre veszik;
a Krisztus testében és vérében való közösség nem választható el magától az evéstől és az ivástól.

Milyen elemeket nem tartalmaz az evangélikusok által leggyakrabban kifogásolt nézetekből? Ezek:

az úrvacsora csak kenyér és bor;
nincs jelen Krisztus;
az úrvacsorázó csak lelkileg egyesül Krisztussal;
az evés és ivás csak jelzés és tanúság a lelki egyesülésről, amely a mennyben a Lélek által megy végbe;
Krisztus csak azok számára van jelen, akik hiszik jelenlétét;
természetesen nem tartalmaz utalást semmiféle átváltozásra sem.

A szöveg elkerüli a valóságosan, lényegileg és igazán (*vere, substantialiter, realiter*) szavak használatát, amelyek a lutheránus úrvacsoratan meghatározó elemei, de a svájci reformációtól eltérően részletezés nélkül szól arról, hogy a megfeszített és feltámadott Krisztus önmagát adja az úrvacsorával élőknek. A *Leuenbergi Konkordia* a krisztológiáról szóló szakaszban nevezi meg az úrvacsorai felfogás különbségét. Ez a református hagyománynak az a sajátossága,

⁹ Weltler G.: *A Leuenbergi Konkordia értékelése...* (1. jz.), 25. old.

amely Jézus istenségét és emberségét úgy hangsúlyozza, mintha nem is egyetlen személyről lenne szó (ezt a gondolatot a teológiatörténet az ókorban élt Nesztoriusz konstantinápolyi pátriárka nevéhez kapcsolja), míg a lutheránus hagyomány Jézus személyének teljes egységét hangsúlyozza, azaz szigorúan a kalcedóni zsinat krisztológiáját vallja. A konkordia tehát nem áztat azzal, hogy teljes egyetértést sikerült volna megfogalmazni és megállapítani; nem helyezte hatályon kívül a XVI. századi hitvallásokat; nem igényli, hogy új hitvallásnak tekintsék; nem tiltja, hogy a lutheri értelemben tanítsunk az úrvacsoráról; nem kívánja meg, hogy közös (evangélikus-református) úrvacsorai liturgiát dolgozzunk ki; de megengedi, és ösztönöz arra, hogy a másik felekezet úrvacsorájában részt vegyünk; miközben nem rejtjük véka alá, hanem nyíltan, bátran és szeretettel hisszük, hirdetjük, tanítjuk és gyakoroljuk, amit a Szentírás igazságaként megismertünk.

A bizonyára számos ponton szükséges kritika mellett, aminek Weltler Gábor hangot adott, fontosnak tartanám annak önkritikus végiggondolását és vizsgálatát is, hogy hazai evangélikus és református egyházainknak a maguk úrvacsorai tanítása és gyakorlata tekintetében nincs-e mégis valami tanulni- és növekednivalója a *Leuenbergi Konkordia* segítségével.

Reuss András

Néhány „széljegyzet” Reuss András professzor hozzászólásának margójára

Fontosnak érzem a címben is megjelölt műfaji meghatározás rögzítését, hiszen nem egy koherens, összefüggő gondolatsort szeretnék közölni, hanem „csak” néhány rövid észrevételt a korábban leírtakhoz, Reuss András professzor Leuenbergről (is) szóló tanulmányomhoz¹⁰ fűzött kiegészítéseire reagálva.

Újra és újra felvetődik a kérdés nemcsak a teológiával rendszeresen foglalkozók, hanem még a gyülekezeti tagok (az ún. laikusok) körében is, hogy *miért választ el minket, aminek valójában össze kellene kötnie, tudniillik az úrvacsora szentsége*. Általában elmondható, hogy mindaz, ami egyházi tanításunkban *az evangélium igazságából ered (vagyis a krisztusi), mindenkor összeköt, ellentétben az embertől származóval, amely kifejezetten káros, ráadásul könnyen szétválaszt*. A haláláról és feltámadásáról beszélő Jézus egyszer még sátánnak is nevezte a kereszt ellen tiltakozó Pétert, aki nem Isten, hanem emberek szerint gondolkodott. (vö. Mk 8,33; Mt 16,23) Másutt pedig ezt hirdeti az Írás: *„Rájöttem, hogy mindaz, amit Isten tesz, örökké megmarad; nincs ahhoz hozzátenni való, és nincs belőle elvenni való. Azért rendezte*

¹⁰ Weltler Gábor: A *Leuenbergi Konkordia* értékelése az úrvacsora-értelmezés szempontjából – tekintettel a marburgi kollokviumra. *Keresztyén Igazság, Új folyam*, 2016. 4. sz. 12–27. old.

*Isten így, hogy féljék őt.” (Préd 3,14; kiemelés – W. G.) A prédikátor szava az úrvacsorával összefüggésben is megállja a helyét, amely leginkább azért vált a lutheri életmű meghatározó témájává, mert a reformátor ellenfelei (fontos a többes szám használata) az oltáriszentség összefüggésében is több ízben tették hozzá Isten igéjéhez a „magukét”. *Nem szabad feledni, hogy Luthernek két – vagy inkább három – fronton kellett harcolnia ebben a tekintetben.* Támadta a pápai egyház tanítását – egyebek mellett – az átlényegülés dogmája miatt. Ugyanígy nem tudta elfogadni a svájci irányzat álláspontját sem, amely szerint az úrvacsorában a kenyér és a bor nem Krisztus valóságos teste és vére. És a rajongókkal szemben is állást foglalt, akik az úrvacsora lényegéhez nem tartozó kérdésekben (például a szentségimádás) próbáltak elkötelező jellegű tanításokat megfogalmazni, és próbálták azokat másokra is ráerőltetni. *Luther soha nem állított olyat, amit a Szentírás nem állít, de soha nem is tiltott meg olyat, amit a Szentírás nem tilt.* Így például a szentségimádást, noha szükségesnek nem tartotta, de eltö-*

Nem Luther szakadt ki az egyetemes (katolikus) egyházból, hanem ellenfelei

rölni sem akarta minden áron, hiszen haláláig vallotta, hogy *a szentségben a kenyér és bor Jézus valóságos teste és vére.* Ő pedig valóban méltó arra, hogy imádják és dicsőítsék. Luther az *adiaforon* (a lényeghez nem tartozó) témák-

ban kifejezetten megengedő volt, és támadta azokat, akik ilyen kérdések miatt válnak szét, ellenben a Szentírás igazságához (vagyis a lényeghez) tartozó dolgokban nem ismert semmilyen kompromisszumot.

Nagyon elterjedt gyülekezeti tagjaink körében az a népszerű elképzelés, miszerint a protestánsnak nevezett egyházak – szemben a római katolikusokkal – szinte minden tekintetben ugyanúgy tanítanak. A valóság azonban ennél sokkal komplikáltabb, és ennek az állításnak akár az ellenkezője mellett is könnyen lehetne érveket felhozni, hiszen sarkalatos teológiai kérdésekben is antagonisztikus ellentétek látszanak a két nagy protestáns felekezet (az evangélikusok és a reformátusok) között. Meglátásom szerint ezek közé tartozik az úrvacsora-értelmezés is. Kétségtelen tény (és más összefüggésben ugyan, de a konkordia szövege is utal erre bevezetőjében), hogy a társadalmi, egyházi és politikai szükségszerűség a törésvonalakat legtöbbször Róma és a Rómával szemben állók között húzta meg a nyugati keresztyénségen belül. A protestánsok sorsa a történelem viharaiiban valóban összefonódott. A teológus azonban attól teológus (Luther példája is ezt mutatja), hogy csak egy „szükségszerűséget” ismer el tanításának kibontásához és igazolásához, ez pedig maga a Szentírás igazsága.

Sokan emlegetik manapság – Luther teológiai örökségével összefüggésben is – az *ecclesia semper reformanda* („az egyházat mindig újítni kell”) gondolatát, amelynek valójában semmi köze sincs Lutherhez, sokkal inkább a kálvini tradícióban gyökeredzik. Az egyházat ráadásul nem is kell állandóan „újítgatni”, pláne nem emberi elhatározásból fakadó igyekezettel. Luthernek sem volt ilyen szándéka. Ő éppen azért lépett fel, mert azt tapasztalta, hogy az egy, szent és egyetemes egyházban kora lelki vezetőinek egy része messze eltávolodott az apostoli tanítástól, és új dogmákat emelt a Szentírás rangjára. *Luther ezért soha nem nevezte ellenfeleit*

katolikusnak! Ezt a „titulust” megtartotta magának. Akik Róma irányából támadták, azokat következetesen „romanistáknak” vagy éppen „pápistáknak” hívta. (Ennek kapcsán egyébként azt a kérdést is feltehetnénk, hogy lehet-e valami egyszerre római és katolikus [„egyetemes”] is? De ez már messzire vezet.) A lényeg, hogy soha nem személye tekintélye teszi apostollá az apostolt, hanem a rábízott üzenet tiszta és igaz meghirdetése és továbbadása. Ezért mondja Pál: „Viszont ha még mi magunk vagy egy mennyből való angyal hirdetne is nektek evangéliumot azonkívül, amit mi hirdetünk, átkozott legyen!” (Gal 1,8) Az apostol tehát nem a személyéből eredő, hanem az evangélium üzenetéből fakadó tanítás tekintélyére hivatkozott, amelynek valóban megújító ereje van, és minden esetben eléri a célját. Ebből kifolyólag *Lutherre nekünk is úgy kellene tekintenünk, mint aki szemben a rajongók túlkapásaival, a romanisták némely dogmájával és a svájci hitújítók tévelygéseivel az egy, szent, egyetemes (katolikus) egyház tanítását képviselte.* Nem Luther kezdett újba és másba, sokkal inkább azok (az előbb felsoroltak), akikkel szemben ő az apostoli tanítás (vagyis a kereszty evangéliuma) igazságát védelmezte. A reformáció ezért – szemben a népszerű értelmezésekkel – nem az evangélikus egyház születésnapja, hanem az egyetemes keresztyénség megújulása volt. Az egyház Luther fellépése előtti 1500 éve a mi történetünk is. *Nem Luther szakadt ki az egyetemes (katolikus) egyházból, hanem ellenfelei, akik az evangélium tanításáról megfélekedezve, valóban új utakat kínáltak Krisztus népének.*

Aki tehát helyesen érti a lutheri örökséget, soha nem zárkózik el a más felekezetekkel folytatott teológiai párbeszéd elől, hiszen a dialógus bizonyosan Isten akarata szerint való, ráadásul a Krisztusban hívők egységét munkálhatja. Hasonlóképpen: aki helyesen érti a lutheri örökséget, szüntelenül az evangélium megismerésén fáradozik, hiszen tudja, hogy minél jobban értjük őt, annál közelebb kerülünk őhozá és általa egymáshoz is. E két szempont egyidejű érvényesítésére jó példa Luther és Erasmus párbeszéde, amelyben reformátorunk szándéka elsősorban nem arra irányult, hogy legyőzze a humanista „óriást”, hanem hogy „egy kedves testvért megnyerjen Krisztus ügyének.”¹¹ *Nem engedhetünk mi sem abból a felismerésből, hogy csak az evangélium helyes értelmezéséből fakadhat az egyház igazi egysége.* Az ökumené és a hitvallásosság ezért nem zárja ki egymást, sokkal inkább kéz a kézben járnak. Mindezen alapvetések rögzítése után a hozzászólás néhány állítására konkrétan is szeretnék kitérni.

1. Mivel az egykor Marburgban és Leuenbergben történtek képezték dolgozatom témáját, ezért nyilván az úrvacsoráról szóló református és evangélikus tanítás „került terítékre”. Nem érzem önkényes választásnak a két dokumentum úrvacsorai részének összehasonlítását sem, hiszen bizonyos értelemben a marburgi találkozó a leuenberginek történeti előzménye volt, ráadásul a két szöveg számos tartalmi hasonlóságot mutat. Nem állítottam, nem is állítom és nem is állíthatom, hogy az általam érzékelt veszteséget az úrvacsora (vagy épp a liturgia) terén csak a reformátusoknak „köszönhetjük”. Ennél sokkal színesebb és gazdagabb a magyarországi (és az európai) protestantizmus története, amelynek folyamán valóban sokféle eszmerendszer, irány-

11 Luther Márton: *A szolgáló akarat* In. Magyar Luther Könyvek 11. (Második, javított kiadás), Szerk.: Fabiny Tibor, 2006, Budapest, Magyarországi Luther Szövetség, 18.

zat fejtette ki hatását teológiánkra, egyházi és gyülekezeti életünkre egyaránt. Ráadásul nagy könnyelműség és felelőtlenység lenne részemről saját mulasztásainkat, hitbeli állhatatlanságunkat más nyakába varrni. *Arra viszont valóban hangsúlyosan szerettem volna rámutatni, hogy mind a Zwingli, mind pedig a Kálvin által képviselt szentségértelmezést (hasonlóan a római testvérekéhez) veszélyesnek és kártékonynak tartom.* Méghozzá azért, mert az evangélium igazságához hozzátesszük az „emberit”, ráadásul mindezzel a szentség súlyát is relativizálják. Kérdéseimet azonban nem ellenük tettem fel, hanem azok kivétel nélkül arra irányultak, vajon *a mi egyházunk* mai teológiai gondolkodásában, ezen belül is az oltárszentség tanításában és gyakorlásában vannak-e akár Zwinglitől, akár Kálvintól, akár máshonnan származó vadhajtások? Amikor azt tapasztalom, hogy az úrvacsorai közösség sok gyülekezetünkben még mindig csak „függelék”, amelyet a legtöbb esetben legfeljebb az „istentisztelet végén”, vagy az „istentisztelet után” szolgáltatnak ki, amikor mind a mai napig sokan keverik össze az úrvacsorát a gyónással (meggyónok = úrvacsorázom), amikor nagy egyházi alkalmakon (például lelkészkitatás) az esetlegesen szóba kerülő rövidítési lehetőségek számba vétele után könnyedén hagyjuk el elsők közt az úrvacsorát, hogy az igeliturgia után a „jer, dicsérjük egymást” jegyében legyen elég idő a köszöntésekre is – és még sorolhatnám a példákat –, akkor meg kell állapítanunk, hogy nem tartjuk még mindig oly nagy becsben Istennek e csodás kegyelmi ajándékát, mint Luther és a lutheri reformáció hívei. Talán azért, mert nem is igazán fogjuk fel, hogy milyen nagy kincs birtokában vagyunk. Az általam ismert (ugyan nem nevesített, de létező) példák lehetnek szélsőséges esetek, mégis úgy érzem, hogy a szentségnek ez a fajta (protestantizmuson belüli) „devalválódása” alapvetően nem hibás percepció a részemről. Természetesen ezek a torzulások nem vezethetők vissza sem Zwingli, sem Kálvin hatására, de orvoslásukban sokat segítené, ha egység lenne a szentség biblikus (vagyis lutheri) értelmezésében legalább evangélikus egyházunkon belül és aztán a protestáns felekezetek között. Amennyiben e rögs és nehéz úton megtett egyik lépésként tekintünk a konkordiára, akkor nem vitatom létjogosultságát, ugyanakkor nem tudom elégszer hangsúlyozni, hogy még sok tanulnivalónk és tennivalónk van ebben a tekintetben is. *A Reformáció 500* pedig remek *kairosza* lehetne a múltban elkövetett bűneink megvallásának, hogy aztán nekiállhassunk közös dolgaink rendezésének is. Ennek első lépése lehet, hogy mi, evangélikusok tisztázzuk, hol is állunk valójában. Nem szeretetlenségből és nem mások ellenében kell tanításunk kontúrajait világosan megrajzolni, hanem azért, hogy – Babits szavait kölcsönözve – „ne cibálhassanak minket badar szelek se jobbra, se balra.”¹² Ezért máig hirdettetik az örök igazság: „Az ige kőszálként megáll” (EE 254), és csak akkor nem fogunk meginogni és megszegyenülni, ha az ígére támaszkodva fejtjük ki tanításunkat. Akkor majd mi is, akárcsak Luther, a Lélektől való felismerésektől meggazdagodva tudunk másokat gazdagítani.

2. A konkordia szövege valóban az egyházak közösségét említi, amikor az ágostai hitvallás 7. cikkére utal. Vagyis mindarra, amit annak idején Melenchthon az egyház teljes egységéről mondott, a konkordia a részt vevő egyházak együttműködésének alapjaként tekint. Ezzel azonban

12 Babits Mihály: *Jobb és bal* (<http://vers-versek.hu/babits-mihaly/jobbs-es-bal/> letöltve: 2017. március 8.)

„magasra teszi a lécet”, hiszen nem kevesebbet állítanak az aláírók, mint hogy már az egyházközösség kinyilvánításához is szükséges az egyetértés az evangélium tiszta hirdetésében és a szentségek kiszolgáltatásában. A kérdést ezek után úgy kell feltenni, hogy mit értünk az említett kifejezéseken. *Ha reformátor atyáink tanítására tekintünk, akkor a „tisztán és igazán” (pure et recte) szavakat csak úgy értelmezhetjük, hogy „az evangélium tanításának, vagyis Krisztus parancsának megfelelően”.* Ebben az esetben pedig arról is érdemes volna beszélni, vajon az evangélium hirdetésében megvan-e ez az egyetértés közöttünk (gondolok itt elsősorban a törvény és evangélium viszonyának közös nevezőre aligha hozható tanítására), de ez már kimerítené írásom kereteit. A szentség értelmezése kapcsán viszont még nyilvánvalóbb a különbség, amelyre több ízben is rámutattam. A további alapos vizsgálódás pedig elengedhetetlen, hiszen a konkordia szerint is az e kettőben való egyetértés szolgál az egyházközösség kinyilvánításának alapjául.

3. Luther fontosnak tartotta, hogy a szentségben Krisztus testi jelenlétét is hangsúlyozza. Nemcsak számomra sarkalatos és lényeges tehát ez a kérdés, hanem neki is az volt, legalábbis a Marburgban történetekből és az utána megszülető reformátori iratokból más következtetésre aligha juthatunk. Valóban sikerült egykor 14 tételben megegyezni, és a 15. cikkben, az úrvacsora kapcsán is számos közös elemet találtak, akárcsak az utódok Leuenbergben. Ugyanakkor Luther későbbi könyveiből kiderül, hogy a vitatott pont rendezését nem egy újabb megbeszélés alkalmával majd kikristályosodó közös értelmezés kigondolásában látta, hanem abban, hogy e fontos kérdésben is – mint az összes többiben – az ő álláspontját fogják elfogadni a svájciak is. Ezért minden egyes iratában világossá tette, hogy ebből nem hajlandó engedni. *Még hozzá azért nem, mert az evangélium igazságát féltette.* Mindvégig azt hirdette, hogy Krisztus valóságosan, vagyis testileg is jelen van a szentségben, és nemcsak lélekben egyesülünk vele, ha esszük a kenyeret és isszuk a bort. *Jézus elrendelő igéjének értelmében mi sem taníthatunk másként.*

A dolgozatomban azonban egy másik hogyanra utaltam, még hozzá arra, hogy mindez miként lehetséges, hogyan történhet meg. Luther szerint ugyanis ebben az esetben már olyan területre tévedünk, ahol az értelem felfogóképessége, a ráció nem rúghat labdába, ráadásul a Szentírás sem ad egyértelmű választ. A római testvérek ugyan kitalálták a *transsubstantiatio* (átlényegülés) dogmáját, hogy az arisztotelészi filozófia fogalmaival magyarázzák meg a megmagyarázhatatlant. Luther számára nem is volt elfogadható, mivel nem teológiai érveket, hanem filozófiai terminusokat használtak. A svájci tanítás sem különb, mert beszélnek ugyan valóságos jelenlétről, evésről és ivásról, Krisztus testéről és vérééről, csak nem a lutheri értelemben. Szerintük valóságos a kenyér és a bor, és valóságosan kapcsolatba kerül a hívő e jegyekkel és a jegyek által Jézussal is, csak Jézusnak nincs kapcsolata a jegyekkel. *Ez hasonlóan racionális érvelés, mint amit már az átlényegülés dogmájánál tetten értünk, csak svájci csomagolásban.* Luther tanítása ellenben világos. Ezúttal az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecskéjének vonatkozó részét idézzük, ahol világosan helyükre teszi a dolgokat: „Erre indítanak engem amaz igék,

Nem is igazán fogjuk fel, hogy milyen nagy kincs birtokában vagyunk

melyekben azt mondja: „Vette a kenyeret, és hálát adva megtörte, és ezt mondta: vegyétek, egyétek, „ez” (ti. a kenyér, amelyet vett és megtört) „az én testem”. És Pál mondja: „A kenyér, amelyet megtörünk, nem a Krisztus testével való közösségünk-e?” **Nem azt mondja: „a kenyérben”, hanem „a kenyér” a Krisztus teste, közössége. Mit bánom én, ha a bölcselet nem érti meg ezt! A Szentlélek több, mint Arisztotelész.** Hogy pedig a görögben és latinban az „ez” szócska a testre vonatkozik, annak oka, hogy ugyanazon nemben áll; ámde a héberben, ahol nincs semleges nem, a kenyérré vonatkozik az; úgyhogy egész bátran mondhatom ezt: „itt az én testem”, amit a közönséges beszédmód és értelem is igazol, amennyiben

És bárha a bölcselet nem érti ezt meg, meg-
érti a hit;

a subjectum a kenyérré s nem a testre mutat, mialatt mondja: „Ez az én testem”, vagyis: „Ez a kenyér az én testem”. **Tehát, amint Krisztussal, úgy áll a dolog a szentséggel is;** mert nem okvetlen szükséges, hogy azért, hogy az istenség

az emberségben testileg benn lakozzék, az emberség is istenséggé lényegüljön át, vagyis hogy az istenség az emberi természet járulékaival foglaltassék; hanem az az igazság, hogy mind a két természet teljes és ép marad. *Ez az ember Isten, ez az Isten ember. És bárha a bölcselet nem érti ezt meg, megérti a hit; és Isten igéjének nagyobb tekintélye van, mint amilyen a mi értelmünk felfogóképessége.*¹³ (Kiemelés – W. G.)

Az eucharisztia csodájához tehát nem fogható más, csak az, hogy az ige testté lett (Jn 1,14). Erre utal Luther is, amikor azt mondja, hogy úgy áll a dolog a szentséggel, mint Krisztussal. Ágoston is az inkarnáció felől értelmezi az úrvacsorát. Jézus valóságosan lett emberré, tehát testileg is. (Bár sokan tanították, hogy valójában csak látszattestben jött a földre.) Jézus valóságosan szenvedett és halt meg a kereszten, tehát testét és véréit valóságosan adta értünk. És Jézus valóságon támadt fel és ment a mennybe, tehát nemcsak a lelke, hanem a teste is felemeltetett. Jézus így adja magát valóságosan, tehát testileg is az úrvacsorában. A kenyér és a bor az ő szent teste és vére, hiszen Jézus nem választható el a testétől. Bár az értelem felfogóképessége nem tudja megragadni ezt a csodát, de mint Luther is mondta: „a Szentlélek több, mint Arisztotelész.”¹⁴ *Itt tulajdonképpen az evangélium legmélyebb titkáról és igazságáról van szó. Elhisszük-e Jézusnak, hogy amit ígér, azt meg is tudja cselekedni úgy, amiként kijelentette?* Mert csak ebben az ígéletben bízó hittel válik a szentség újra és újra az Istenhez fűződő kapcsolatunk döntő és meghatározó jelentőségű mozzanatává. Így élhetjük át igazán, amit Luther is hangsúlyozott, hogy Krisztus teste *értünk* adatott, és a vére *értünk* hullott a golgotai kereszten. Nem látszattmegoldás volt Isten részéről a keresztáldozat, hanem valóságos. Ebből a valóságból részesülnek, akik úrvacsorát vesznek. És *miközben rájuk az ő testét, és isszuk az ő véréit, torkunkba kiáltja, hogy bűneink bocsánatát kapjuk.*

13 Ford.: Dr Masznyik Endre, Luther Márton: *Az egyház babiloni fogságáról szóló könyvecske*, Veszprém, 2005, Aeternitas, 29–30.

14 Uo. 29.

4. Tudjuk, hogy nem született Leuenbergben új hitvallás, amely a régiék igazságait kétségbe vonva azok helyére kívánna lépni (bár a dokumentum egyes részeiből ilyen következtetések is levonhatók). Valóban hivatkozik a konkordia szövege is arra, hogy nem kívánják sem felmelegíteni, sem lezárni azt a teológiai vitát, amit egykor Lutherék Marburgban elkezdtek. Pedig kellett volna ezzel is foglalkozni egy ilyen léptékű irat megfogalmazásakor. Oka volt ugyanis annak, hogy Luther és Zwingli a valóságos jelenlét kérdését nyitva hagyták. Teológiai oka volt, hisz nem értettek egyet e sarkalatos kérdésben. Ami a *Leuenbergi Konkordia* úrvacsoráról szóló tanításának pozitív állításait illeti, valamilyen formában szinte mindegyik megjelenik már a marburgi kollokvium cikkeiben is. Ezért lett volna „izgalmasabb”, ha arról is nyilatkoznak az aláírók, hogy miként viszonyuljunk e máig nem tisztázott kérdéshez. Erre utal részemről a „ködös” jelző használata. *Ködös abban az értelemben, hogy a nyilvánvaló különbözőség szemérmes elhallgatásával a leírtakból mindkét fél nyugodt szívvel kiolvashatja a saját álláspontját.* Mert valóságos jelenlét és valóságos jelenlét között is van különbség. Nem vagyok biztos abban, hogy ugyanazon kifejezés használata magától értődően azt jelenti, hogy egyúttal ugyanarra is gondolunk. Tartok tőle, hogy amiként például a hitvallásban, az „egy, szent és egyetemes” (katolikus) egyház részhez érve valószínűleg egy református, evangélikus és római testvér is egészen másra gondol, ugyanígy vagyunk a valóságos jelenlét értelmezésével is. Ha pedig a sokak számára talán marginálisnak tűnő különbség mélyére nézünk, akkor sajnos megláthatjuk, hogy valójában nagyobb szakadék tátong ma (legalábbis Magyarországon) közöttünk, mint amit a konkordia szövege sugall.

Végül fontosnak tartom megjegyezni, hogy az előbb elmondottakból véletlenül sem következik, hogy fel kellene adni evangélikus tanításunkat, úrvacsora-értelmezésünket. Sőt! Most van itt az ideje annak, hogy tisztán és igazán megfogalmazzuk azt! Valóban semmi és senki nem gátol minket abban (a konkordia sem!), hogy lutheri szellemben prédikáljunk, hirdessünk evangéliumot és éljünk a szentséggel, de erre a lehetőségre – látva egyházunk mai gyakorlatát – azért nem árt újra és újra felhívni a figyelmet, hiszen vannak még bősséggel adósságaink. Luther Biblia-értelmezése (az úrvacsora is részint ide tartozik, hiszen az igéből vezeti le tanítását) azért oly páratlan és időt álló, mert a Szentlélektől való. Mondanivalójának pedig ma is, számunkra is, sőt talán elsősorban számunkra van relevanciája. Amikor egyre veszélyesebb témák kerülnek napvilágra, amikor a terjedő gender-teológiák fognak nemsokára új falakat húzni az egyház népének tagjai közé, akkor kiváltképp szükséges, hogy megbecsüljük mindazt, amiből vigaszt és új erőt meríthetünk. Ülünk hát le Luther asztalához, hallgassuk őt, és imádkozzunk azért, hogy a Lélek a szentség valódi titkát és értelmét számunkra is megvilágítsa, mert akkor a saját gyarlóságunkból felépült választófalak maguktól fognak leomlani közöttünk. Adja Isten, hogy mi, Krisztusban hívők együtt tudjunk imádkozni – ne csak az imahetekken, hanem mindenkor – azért is, hogy a keresztyének egysége valóra váljék, hogy Krisztus valóságos testének és vérének közössége a benne való megmaradásunkat (és az egymással való közösséget is) szolgálja, hogy Jézus váltságművének nagy ára rajtunk ne vesszen kárba, és hogy Isten országának örömét, amelynek előízét az úrvacsorában már most is érezzük, egykor a maga teljességében élhessük át!

Weltler Gábor

Summary

In the issues of this year we bring the sermons of Hungarian Lutheran pastors living abroad. In our first issue *István Gémes* talks about the wonder of resurrection, which one can perceive neither through mind nor by experience, only with faith.

In our Studies series we bring first an exciting Bible commentary. *Gábor Weltler* leads us through the meaning of the *parable of Jesus about the good Samaritan*. This is followed by a lecture given by *Róbert Pátkai* under special circumstances – as a part of the ecumenical ceremonial programs of the churches in London, in the hall of the Reformed church. The title of the lecture is *Reformation and the Hungarians*. We bring the second part of a study from *József Tubán* which introduces us to the *Reflections and answers of Luther given to the political events*. Our readers will find thoughts on the evaluation of the Turkish danger of the time and about the rights and obligations of the citizens.

These studies are followed by a book review from *Pál Zászkaliczky Sen.* on a book about *the story of the Biberauer family*.

We end our issue with a theological debate: a study which appeared in an earlier issue (KI 2016. 4th issue, new year, 112nd issue) is reflected on by a *reader's letter and an answer from the author*. We ask for God's blessing on our Readers. We ask for reinforcement in our faith through our periodical from Him.

Zusammenfassung

In unseren Nummern dieses Jahres finden Sie die Predigten ungarischer evangelischer Pfarrer, die im Ausland leben. In unserer ersten Nummer predigt *István Gémes* über das Wunder der Auferstehung, das mit Vernunft und Erfahren nicht begreift werden kann – allein im Glauben.

In der Reihe der Studien finden die Leser zuerst ein spannendes Bibelstudium, in dem *Gábor Weltler* den Sinn *des Gleichnisses von Jesus über den barmherzigen Samariter* uns bekannt macht. Dann veröffentlichen wir den Vortrag „*Die Reformation und die ungarische Nation*“ von *Róbert Pátkai*, der unter besonderen Umständen, bei der ökumenischen Feier der Londoner Kirchen in der Zentrale der reformierten Kirche vorgetragen wurde. Wir bringen dann den zweiten Teil des Aufsatzes von *József Tubán* über *die Stellungnahmen von Luther zu den politischen Ereignissen*. In diesem Teil können unsere Leser über die Bewertung der zeitgenössischen türkischen Gefahr und über die staatsbürgerlichen Rechte und Pflichten lesen.

Nach den Studien können wir eine Buchrezension lesen, in der *Pál Zászkaliczky d. Ä. die Geschichte der Familie Biberauer* uns vorstellt.

Am Ende unserer Nummer wird eine theologische Diskussion vorgeführt, in der Sie einen Leserbrief zu einem früher veröffentlichten Studium (Keresztyén igazság, 2016, Nr. 4, Neuer Jahrgang, Nr. 112) und die auf ihn gegebene Antwort des Verfassers lesen können.

Gottes Segen begleite unsere Leser! Er möge Ihnen geben, dass unsere Zeitschrift Ihre seelische Entwicklung und Erbauung im Glauben fördert.

E számunk szerzői

Gémes István ny. lelkész – Stuttgart
Pátkai Róbert ny. püspök – London
Tubán József lelkész – Csorna

Weltler Gábor lelkész – Malomsok
id. Zászkaliczky Pál ny. lelkész – Fót

Szeretettel ajánljuk Olvasóink figyelmébe alábbi kiadványainkat:

Ordass L.:	Nem tudok imádkozni	700,-
Ordass L.:	Vádirat (korrajz)	50,-
Ordass L.:	Jó hír a szenvedőknek (igehirdetések, 1956–57)	700,-
Ordass L.:	Akikkel az Úton találkoztam	500,-
Ordass L.:	Gondolatok a Filemon levél olvasása közben	100,-
Ordass L.:	Útravaló	2500,-
Giertz Bo-Ordass:	Hítből élünk	600,-
Terray L.:	Nem tehetett mást (Ordass püspök életútja)	250,-
Scholz L.:	Tisztítsd meg szívedet!	250,-
Scholz L.:	Két sugárzó igazgyöngy (írasmagyarázat)	300,-
Scholz L.:	Elveszett és megtaláltatott (a tékozló fiúról)	150,-
Sólyom J.:	Híszem-tudom (bevezetés az egyház tanításába)	400,-
Boleratzky L.:	Aki mindvégig állhatatos maradt	600,-
Virág J.:	Dr. Luther Márton önmagáról	900,-
Luther M.:	14 vigasztaló kép	250,-
Botta I.:	Dévai Mátyás, a magyar Luther	200,-
Jung E.:	Hogyan vezessem a vasárnapi iskolát	450,-
Maróthy J.:	Szegények szíve (novellák)	700,-
Rözse I.:	A halál árnyékának völgyében	500,-
Boleratzky L.:	Evangelikus egyházjog (I-II. kötet)	1700,-
Kaj Munk:	Három dráma	600,-
Böröcz S.:	Kiáltás a mélyből (egy lelkész élete a Gulágon)	1400,-
Ittész J.:	Az evangélium hullámhosszán (meditációk)	500,-
Kapi B.:	Isten hárfása (Gerhardt Pál életregénye)	1400,-
Gémes István:	Fellebbentett fátyol (igehirdetések)	1250,-
Gémes István:	... „saját kezemmel from: Pál”	1400,-
Joób Olivér:	Ünnep – hetven áhítat egy évre	1400,-
Joób Olivér:	Válasz	1600,-
Hallgrímur Pétursson:	Passió-énekek	1900,-
Ordass L.:	A keresztfá tövében	1100,-

A keresztyén igazság előfizetési díja: 1700 Ft. Külföldre 15€. Egy szám ára 450 Ft.

Folyóiratunk megrendelhető: Ordass Lajos Alapítvány, 1171 Budapest, Lenkeház u. 7.

Bankszámlaszám: 10700732-49912407-51100005

Könyveink postai szállítását vállalja a Huszár Gál könyvesbolt (1054 Budapest, Deák tér 4. Telefon: 1 / 266-6329)

Tartalmi összesítő

Az ez évben megjelenő számainkban külföldön élő magyar evangélikus lelkészek igehirdetési szólalnak meg. Első számunkban **Gémes István** hirdeti meg a feltámadás csodáját, melyet értelemmel és tapasztalással nem lehet felfogni – csak egyedül hittel.

A tanulmányok sorában először egy izgalmas igemagyarázattal találkozunk az olvasók. **Weltler Gábor** vezet be az irgalmas samaritánusról szóló jézusi példázat értelmébe. Ezután **Pátkai Róbert** különleges körülmények között – a londoni egyházak ökumenikus ünnepi programján, a református egyház székházában – elhangzott előadását közöljük a Reformáció és magyarság címmel. **Tubán József** tanulmányának, amely Luther politikai eseményekre adott állásfoglalásait mutatja be, a második részét közöljük. Ebben a korabeli török veszély értékeléséről és az állampolgári jogokról és kötelességekről olvashatnak olvasóink.

A tanulmányok után könyvet mutatunk be olvasóinknak. A Biberauer család történetét tartalmazó könyvet **id. Zászkaliczky Pál** ismerteti.

E számunk végén egy teológiai vita tárul az olvasók szeme elé: egy korábban (Keresztyén igazság, 2016, 4. szám, új folyam, 112. szám) megjelent tanulmányra írt olvasói levél és szerzői válasz formájában.

Isten áldása legyen Olvasóinkon! Ő adja meg, hogy folyóiratunk lelki, hitbéli épülésére legyen Olvasóinknak!